

PROSTORNI PRIJEDLOŽNI IZRAZI U HRVATSKOM CRKVENOSLAVENSKOM JEZIKU

Jasna VINCE, Zagreb

Tema su članka prijedložni izrazi s prostornim značenjem u hrvatskom crkvenoslavenskom (HCS) jeziku. Oni se dijele s obzirom na vrstu kretanja i vrstu lokalizacije (odnosa između objekta lokalizacije i lokalizatora). Prva je sastavnica značenja (kretanje) tipično izražena padežom, a drugu (vrstu prostornoga odnosa) donosi prijedlog. U radu se prvo prikazuju lokalno i ciljno značenje izraženo s pomoću lokativa odnosno akuzativa uz iste prijedloge. Slijedi dioba prijedložnih izraza na inkluzivne i ekskluzivne, u kojoj se lokativ suprotstavlja instrumentalu. Predmet su daljnje raščlambe prijedlozi s akuzativom za izricanje puta, a zatim rijetki primjeri s dativom u prijedložnim izrazima s oznakom usmjerenosti. Najveći odjeljak posvećen je ulozi genitiva u prijedložnim izrazima. U njemu se prvo prikazuju prijedlozi kojima je glavna uloga ablativna, a zatim sekundarni prijedlozi uz taj padež – različita postanja i značenja. Za svako značenje prijedložnoga izraza donosi se što je moguće više inačica: prijedložnih i padežnih. Upućuje se na povezanost prijedloga s prefiksima, priložima i imenicama.

Glavne riječi: hrvatski crkvenoslavenski jezik, padeži, mjesni prijedlozi, vrste kretanja, vrste prostornih odnosa

1. DIOBA PRIJEDLOGA

Prijedlozi se prema značenju prvo dijele na mjerljive (dimenzionalne) i nemjerljive (nedimenzionalne), a prvi dalje na prostorne (lokalne) i vremenske (temporalne) (PRANJKOVIĆ 1993: 22). To načelo vlada i u diobi priložnih koje, kao i prijedložne izraze, tipično nalazimo u ulozi priložnih oznaka. Glavno je dakle značenje prijedloga mjesno, i iz njega su se razvila druga, prenesena značenja (SIMEON 1969: 175), iako »nije isključena odvojenost prostorne i vremenske domene u aktivnostima ljudskoga mozga« (ŠARIĆ 2007: 255). Većina tzv. prvotnih prijedloga – a to su oni koji pripadaju praindoeuropskom i praslavenskom nasljeđu (ХАБУРГАЕВ 1974: 346, DAMJANOVIĆ 2003: 152) – ima prostorno značenje. Zahvaljujući starini,

prvotnim se ili »pravim« prijedlozima postanak više ne vidi.¹ Nasuprot njima, nepravi su, drugotni ili novi prijedlozi nastali od imena (FLORSCHÜTZ 1940: 205), samih ili združenih s nekim prijedlogom, obično prvo popriloženih; usp. istu riječ kao prilog i prijedlog u inačicama primjera (1).²

(1) vsadiše ego *svr'hu* MVat₄ 70a³ # *svr'hu ih* MROč 58c # *vr'hu ih* MNov 71c

Kao što su noviji prijedlozi katkada homonimni s prilozima, tako su i oni najstariji u početku bili morfemi s adverbijalnim značenjem (DAMJANOVIĆ 2003: 152), samo što je u međuvremenu ta njihova uloga izbljedjela. Ono što je ipak ostalo kao uspomena na nju jesu glagolski (a onda i drugi) prefiksi (predmetci),⁴ od kojih neki i nisu potvrđeni kao prijedlozi: *prê-*, *raz-*, *vi-*. Uz to što, poput priloga, pobliže određuju značenje glagola, u njima je često sačuvano prostorno značenje (ili točnije, prostorna značenja, usp. dva glagola s prefiksom *prê*):

(2) *ot ust' mudrago vihodit' strđ'* BrVb₁ 166c # *ishodit' BrVat₅ 119c*

(3) *prostri ruku tvoû na more i razdêlit se* BrVO 196d

(4) *prêhodit' skvozê bezvodnaê mêsta*⁵ MVat₄ 45a

(5) *n(e)bo i z(e)mļa mimoidet' a sl(o)v(e)sa moê ne preidut' v' v(ê)k* CPar 285r.

Uz prefigurirani glagol može stajati i prijedlog istoga postanja – za *vb* usp. (14) i (23), za *na* (15), za *o/ob* (33), za *nadb* (54), za *podb* (55), za *prêdb*

¹ Stoga ih nazivaju i neproizvedenima – podrijetlom nemotiviranim (SILIĆ; PRANJKOVIĆ 2005: 242).

² U tom – kao i u mnogim drugim primjerima – izbor između prijedloga i priloga ima uporište u grčkom i latinskom izvorniku: *ἐπάνω αὐτῶν* ~ *desuper* (NOVUM TESTAMENTUM 1964).

³ Za popis kratica izvora upućujem na RJEČNIK 2000: XXXI-XXXVI. U članku se rabe i kratice MHRv za *Hrvojev misal* i MVb₂ za *Vrbnički drugi misal*. Primjeri navedeni u bilješkama tvore zaseban niz, a od primjera iz glavnoga teksta koji nose isti broj razlikuju se zvjezdicom: (1), (1*) itd.

⁴ Prefiksima je – na temelju staroslavenskih podataka, ali i onih iz spomenika pisanih hrvatskokrvenoslavenski – posebna pozornost poklonjena u radu o homonimiji među apstraktnim glagolima (ГАДЖИЕВА 2006). Ista autorica donosi potpun (odostražni) popis svih glagola, pa onda i prefiguriranih, iz građe za *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* kao dodatak svojoj doktorskoj disertaciji (GADŽIJEVA 2007: 215-342). Usp. i REŽIĆ 1981 i MIHALJEVIĆ 2008.

⁵ Iznoseći svoje zapažanje: »Kretanje koje je sadržaj glagola *prêhoditi* može biti neusmjereno ... i usmjereno«, Jurčeviću je upravo ovaj navod poslužio kao primjer prvoga (JURČEVIĆ 1990: 46).

(59), za *otb* (128) i (129), za *do* (135), za *sb* (122), (123) i (124), za *iz* (119) i (120) – no svi su oni spojivi i s drugim prijedlozima.

Ima i takvih prvotnih prijedloga koji ne mogu biti prefiksi (prijedlog *kb*). Još je zanimljivije da u ulozu prefiksâ susrećemo i neke priloge iz kojih su se razvili drugotni prijedlozi, pa imamo čitav niz: prilog, prefiks, prijedlog. U gornjoj rečenici *mimo* interpretiramo kao prefiks po uzoru na *pre* (<*prê*) u *preidut* – koje i ne može biti drugo do prefiks – a sljedeći primjer ocrtava isti glasovni ostvaraj kao prijedlog.

(6) minuvši že znamenie to *mimo bogi ih̃ v'si bogi ih̃ skrušiše se COx̃f*
22c⁶

Put kojim od priloga nastaju prefiksi razabiremo iz rečenice u kojoj je prilog razdvojen od glagola, s kojim se dakle još nije stopio u jednu cjelinu – prefigurirani glagol:

(7) ovoiže ob ovom̃ niš'tare nema reči i *mimo to govorenje pusti CŽg*
108r

Pretakanje mjesnih značenja u nova, apstraktnija ocrtat će nam prijedlog *vbz* (hrvatski *uz*). On upućuje na kretanje uvis, koje je često povezano s teškoćama. Otuda se razvilo značenje mučnoga kretanja, svladavanja prepreka, pa onda i odupiranja (8). Značenje zamjene (9) proizišlo je iz usporedbe dvaju predmeta koji se međusobno suprotstavljaju (ГЕРОДЕС 1963: 364):

(8) *vz ostbn'* nalêgati MVat₄ 174b # *z'* *ostañb* MLab 25c

(9) *vzdaûcei mnê zla vz dobra* PsLob 24v # *za dobra* CPar 32r.

Jednako se vladaju i prefiksi. U nekim okolnostima oni dobro čuvaju svoje mjesno značenje, usp. »*vbz*-letêti = poletjeti (*gore*), s prefiksom u osnovnom značenju« (KLENOVAR 1990: 45), dok, naprotiv, »u određenom kontekstu gotovo gube svoje osnovno značenje i služe prvenstveno kao znak promjene nesvršenoga u svršeni vid« (KLENOVAR 1990: 42). U ovoga je prefiksa razvoj krenuo i korak dalje pa se njegova uloga svela na

⁶ Prijedlog *mimo* tu ponavlja obavijest sadržanu u samom glagolu od kojega je i nastao; v. JURČEVIĆ 1990: 61.

⁷ Jedanput potvrđen oblik *z* homoniman je s inačicama dvaju prijedloga s genitivom: *iz* i *sb* (odjeljak 7.1.1.). Prefiks *vz* također nalazimo u obliku *z*, kako uz glagole (1*) tako i uz imenice (2*). U prvom bismo primjeru mogli pomisliti da se radi o prijedlogu *iz*, a ne *vz*, da nema paralele iz CŽg.

(1*) ta kitica zreste drivo velikoe CFat 13v # *vzraste* CŽg 40r

(2*) iliê vidê čbanc' vodi ... pri *vzglavi svoem'* MVat₄ 32c # *pred' zglavi ego* MHrv 31b

puku morfološku: »Da prefiks *vbz/vbs* služi kao morfološki formant, vidimo i iz slijedećih primjera: gñe est kraljevstvo i ta *v'zobladaet'* narodi CPar 23r, gdje je tekst preveden prema latinskom: *quoniam dei est regnum et ipse dominabitur gentium* Ps 21,29. *Dominabitur* je futur, pa je preveden oblikom *vz-obladaet*« (KLENOVAR 1990: 43).

Osim značenjâ (mjesnoga, vremenskoga itd.) i postanja (prvotni i izvedeni prijedlozi), u opis prijedloga ulazi i sintaktička uloga prijedložnih izraza: priložne oznake, objekta, atributa itd. Za našu je temu značajna uloga priložne oznake (mjesta). Poznato je i to da se neki prijedlozi slažu samo s jednim padežom, a neki s dva, pa i s više njih. Među mjesnim prijedlozima nije pronađen nijedan postponirani – »posljelog« (SIMEON 1969: 175).

2. ZNAČENJSKE SASTAVNICE PROSTORNIH PRIJEDLOŽNIH IZRAZA

2.1. Vrste kretanja

Među glavna sredstva za izricanje prostornih značenja, uz priloge (adverbe) i adverbne rečenice ubrajamo i prijedložne i, rjeđe, padežne izraze kao priložne oznake mjesta. U kratkom odlomku iz *Knjige o Jeremiji* (Jer 2,6-7) u hrvatskoj i HCS inačici mnogo je priložnih oznaka mjesta. Među njima prevladavaju prijedložni izrazi, a našao se i jedan padežni (instrumentalni): *kojom* te prilozni: *gdje* i *kadê*.

Gdje je Jahve koji nas izvede iz zemlje egipatske te nas vođaše kroz pustinju, po zemlji pustoj, jedva prohodnoj, po zemlji suhoj i mračnoj, po zemlji *kojom* nitko ne prolazi, nit se tko nastanjuje?⁸ U zemlju vinograda i maslinika ja vas dovedoh⁹

Kadê estъ g(ospod)ь iže izvede ni ot z(e)mle eûptьskie i privede ni črêсъ pustinû po z(e)mli neobitatelnêi toli besputnêi črêсъ z(e)mlû bezvodîê obraza semrti črêсъ z(e)mlû v neiže ne hodi mužъ ni obita č(lovê)къ i vavesti v' z(e)mlû karmilsku BrVO 209a

Mjesni padežni i prijedložni izrazi, kao i prilozni, odgovaraju na različita pitanja: *gdje*, *kamo*, *kuda*, *odakle*, *dokle*. Ipak, najtipičnije je – i to zato što jedino u njemu nije sadržan pojam kretanja, a lokaciju ponajprije zamišljamo statično – ono kojim započinje naš odlomak: *gdje*, odnosno *kadê*.

⁸ Tu možemo pretpostaviti: *u njoj* ili *na njoj*.

⁹ BIBLIJA 1980.

Očekujemo da će odgovor na nj biti oblikovan s pomoću imenica s dna »ljestvice obosobljenosti«.¹⁰ Drugim riječima, lokalizator¹¹ je tipično toponim ili opća imenica koja označuje mjesto, ili u najmanju ruku nešto neživo. Imenske skupine sa suprotnoga pola ljestvice: lične zamjenice za prvo i drugo lice te imenice i zamjenice koje označuju osobe, rijetko nastupaju kao pokazatelji mjesta, ali su zato uobičajene u ulozi aktivnoga sudionika događaja, pokretača radnje (u našem odlomku: *Jahve, gospod̄b*). Kada je pak riječ o padežima, tipičan je mjesni padež lokativ, a padež aktivnoga sudionika je nominativ. Ovaj je posljednji k tomu (izuzmemo li sintaktički samosvojan vokativ) jedini padež koji ne dolazi u prijedložnim izrazima, dok se lokativ izdvaja time što je u našim tekstovima potvrđen samo uz prijedloge. Odgovarajući na pitanje *gdje*, lokativ je, dakle, prototipni mjesni padež.¹² O tome, uostalom, svjedoči i njegovo ime.¹³

¹⁰ Na toj je ljestvici obilježje OTHER/GROUND najudaljenije od obilježja SELF/FIGURE, smještenom na njezinu vrhu (JANDA 1996: 326); usp. i odrednice [+/-human] i [+/-localistic] kao ključne pri opisu padežnoga sustava (TOPOLIŃSKA 1996: 60).

¹¹ Prostorni odnosi opisuju se s pomoću dvaju predmeta. Prvi je objekt lokalizacije (OL), a drugi lokalizator (L) »u relaciji s kojim se prvome određuje mjesto« (PRANJKOVIĆ 1993: 22).

¹² Kada se dvije imenice s vrha »ljestvice obosobljenosti« uzajamno izmjenjuju u ulozi objekta lokalizacije i lokalizatora izraženog s pomoću prijeloga *v̄b*, to je znak da se radi o metafizičkoj tvrdnji (3*). Kada je riječ o konkretnoj lokalizaciji, ona se redovito izriče pomoću imenice koja je svojim značenjem podobnija za ulogu lokalizatora nego što je to imenica za osobno/živo (4*) i (5*). U ruskom se razlikovanje konkretne i apstraktne lokalizacije prenosi dvama padežima: »ищут чего-то в снегу – ищут чего-то в снеге« (ЯКОБСОН 1958: 174). Usp. VINCE MARINAC 2000: 491.

(3*) *v' mn̄e e(st̄) o(t̄s)̄* i *az̄ v' o(t̄)ci* MHrv 63b

(4*) *b̄e īuna v čr̄v̄e kitov̄e* 3 d(̄)ni i 3 noči MHrv 95c

(5*) *vzradova se se mlad(̄)n(̄)̄s̄ radočami v čr̄vi ee* MHrv 4c

¹³ U hrvatskokrckvenoslavenskim i starohrvatskim misalskim/lekcionarskim perikopama dosta je onih s priložnom oznakom mjesta u lokativu, a da takvo sintaktičko rješenje izostaje u suvremenom hrvatskom prijevodu, kao i u grčkom izvorniku (u hrvatskom je u (6*) predikatni nominativ, a u (7*) dativ neizravnoga objekta). Neki su takvi lokativi nastali pod utjecajem latinskoga, usp. ablativ u (6*) i (7*):

(6*) *budeta dva v plti ed'noi* MHrv 239b # *jedno tijelo # in carne una # εις σάρκα μίαν*

(7*) *sie govoru v mir̄e* MHrv 36c # *svijetu # in mundo # εις τόν κόσμον*

Obrnuto, prema HCS lokativnom prijedložnom izrazu – koji sintaktički odgovara grčkomu – u suvremenom hrvatskom prijevodu susrećemo se s dativom, kao i u latinskom:

(8*) *n̄b z(e)mli mir̄ v č(lov̄)ceh̄b* bl(a)govolenīe MHrv 8c # *ljudima # hominibus # εν ανθρώποις*

Sve to potkrepljuje ranije iznesenu tvrdnju da su imenice s dna »ljestvice obosobljenosti«

Naziv »prilog mjesta« katkada se rabi samo u ovom posljednjem, lokalnom značenju: »Prilozi mjesta odgovaraju na pitanje *gdje*, a prilozi smjera na pitanje *kamo*. Odgovor na oba pitanja može biti isti prilog. Iz tog su razloga prilozi mjesta i smjera obrađeni u okviru iste kategorije priloga« (KUŠTOVIĆ 2004: 619). Značajno je autoričino zapažanje da se razlika među priložima koji odgovaraju na pitanje *gdje* i onih koji odgovaraju na pitanje *kamo* katkada zatire. Iako je u spomenutu radu riječ o jeziku *Istarskoga razvoda*, isto vrijedi i za hrvatski crkvenoslavenski te za suvremeni hrvatski jezik: standardni (usp. *On je tamo* i *Idi tamo*) i još više supstandardni (usp. *Gdje si?* i **Gdje ideš?*). Naš su predmet, međutim, priložne oznake oblikovane s pomoću prijedložnih (i padežnih) izraza. O odnosu priložne oznake mjesta u užem smislu i priložne oznake smjera u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku, oblikovanih s pomoću prijedloga, bit će riječi kasnije.

Popis mjesnih značenja u međuvremenu ćemo upotrijebiti na temelju opisa koji je ponudio Skupski.¹⁴ Uz priložnu oznaku s mjesnim značenjem u užem smislu (pitanje *gdje*) on spominje i drugu, priložnu oznaku smjera (kao u prethodnom navodu), ali se iz primjera vidi da je pitanju *kamo* pridodano i pitanje *odakle*. Konačno, treća skupina priložnih oznaka u spomenutoga autora odgovara na pitanje *kuda*.

Jurčevićeva dioba (u kojoj je priložna oznaka mjesta u užem smislu također dobila poseban status) sadrži četiri sastavnice, jer su tu dva značenja iz druge skupine koja Skupski navodi u primjerima i formalno razdvojena.¹⁵

Pranjковиćeva obrada prostornih prijedloga u suvremenom hrvatskom jeziku razlikuje se od Jurčevićeve time što dodaje petu točku,¹⁶ a »kretanje OL s obzirom na L kao dolazište, cilj« u bilješki razlaže na »(opće)direktivno i direktivno-granično« (PRANJKOVIĆ 1993: 22).

(mjesne, gradivne, apstraktne i sl.) sklone uporabi lokativa, pa i onda kada u izvorniku nisu upotrijebljene u lokalnom značenju, a imenice za živo, osobno, aktivno i sl. taj padež rado zamjenjuju padežima sudionika događanja: nominativom i dativom. Više takvih primjera – koji nisu nastali po uzoru na latinski – donosim na drugom mjestu (VINCE MARINAC 2000). O izrazu *въ + L* u značenju 'između' govori se u odjeljku 4.1.

¹⁴ »В пределах обстоятельств места следует различать три группы: обстоятельства, обозначающие место действия в узком смысле; обстоятельства, указывающие на направление движения; обстоятельства, указывающие на преодолеваемое пространство или путь движения« (СКУПСКИЙ 1967: 86).

¹⁵ JURČEVIĆ 1990: 53-54.

¹⁶ Ona glasi: »OL i L mogu biti u prostornoj supoziciji, u lokalnoj koegzistenciji, npr. *pismo je među, (zajedno) s knjigama*« (PRANJKOVIĆ 1993: 22).

I u popisu koji su, obrađujući hrvatske priložne oznake mjesta, sredinom prošloga stoljeća ponudila trojica gramatičara, pitanja *dokle* i *kamo* su odvojena.¹⁷

U svojoj raščlambi značenja mjesnih padeža (primjenjivoj i na prijedložne izraze – dakle na analitičke padeže) koju, prema vlastitim riječima, temelji na radu L. Hjelmseleva, a odnosi se na jezik uopće, Igor MEL'ČUK (1986: 85) predlaže shemu od pet prostornih značenja (MEL'ČUK 1986: 72):

»1) rest ('being there'):	-essive
2) traveling to:	-lative
3) traveling out of/from:	-elative
4) traveling through:	-prolative
5) traveling towards:	-directive«

2.2. Vrste prostornoga odnosa

Potpun uvid u značenja padežnih i prijedložnih izraza s prostornim značenjima dobivamo kada podatke o vrstama kretanja upotpunimo podacima o vrstama prostornoga odnosa (MEL'ČUK 1986: 72-73):

»1) within the object:	<i>In-</i>
2) on/over its upper surface (outside):	<i>Super-</i>
3) on/under its lower surface (outside):	<i>Sub-</i>
4) on its lateral surface (outside):	<i>Ad-</i>
5) behind it:	<i>Post-</i>
6) in front of it:	<i>Ante-</i>
7) near it:	<i>Apud-</i>
8) between two (or among many) objects	<i>Inter-«</i>

Kao osmu točku prepoznamo Pranjkovićevu petu. Tu je doista riječ o vrsti prostornoga odnosa, a ne kretanja.

Mel'čukov pregled predočuje odnos između lokalizatora i objekta lokalizacije: 1) 'unutra', 2) 'gore', 3) 'dolje', 4) 'pokraj', 5) 'straga', 6) 'sprijeda', 7) 'blizu' – dakle bez poblize oznake položaja prema lokalizatoru. Konačno – kao u 8) – broj lokalizatora može biti dva ili više, a objekt lokalizacije je smješten 'između'.¹⁸ Primijenjena na HCS prijedloge, shema izgleda ovako:

¹⁷ »Mjesne oznake odgovaraju na pitanja: *gdje? kamo? kuda? odakle? dokle?*« (BRABEC; HRASTE; ŽIVKOVIĆ 1952: 170).

¹⁸ Svi su prostorni odnosi imenovani u prototipnom prostornom značenju – statičnom.

‘unutra’: *vb, izb, otb, vbnb, izvbnb, kromê, črêzb, sk(v)ozê ...*

‘gore’: *na, nadb, po, pače, prêko ...*

‘dolje’: *podb, niže, ispod ...*

‘sa strane, pokraj’: *o/ob, stranb ...*

‘straga’: *za, vslêdb, poslêdb ...*

‘sprijeda’: *prêdb ...*

‘blizu’: *pri, poli, blizb, kb ...*

‘između’: *meždû, izmeždû ...*

2.3. Spoj kretanja i prostornoga odnosa

Međusobnim združivanjem točaka iz dvaju Mel’čukovih popisa dobiva se osnovni sustav mjesnih padeža – njih četrdeset – koji se mogu pojaviti u jeziku. Postupak je, kao što je već rečeno, primjenjiv i na opis »analitičkih padeža« – prijedložnih izraza. U nastavku će se vidjeti koja su značenja potvrđena u padežnim i prijedložnim izrazima HCS jezika. Pritom je prva sastavnica značenja (kretanje) tipično izražena padežom, a drugu (vrstu prostornoga odnosa) donosi prijedlog.

Pogledajmo još jedanput raznolike ostvaraje osnovnoga značenja ‘unutra’ u našem odlomku iz *Brevijara Vida Omišljanina*:

(10) *ot z(e)mle ... črêsb z(e)mlû ... v neiže (sc. zemli) ... v’z(e)mlû*

Te prijedložne izraze prema Mel’čuku razlažemo na sljedeći način: *ot* + *G* = »inelativ« (in+elativ), *črêsb* + *A* = »improlativ« (in+prolativ), *v* + *L* = »inesiv« (in+essiv), *vb* + *A* = »ilativ« (in+lativ). Budući da jezici ne izražavaju morfološki različitim sredstvima sve teoretske mogućnosti združivanja pojedinih tipova kretanja s različitim prostornim odnosima, isti autor predlaže i pojednostavljenu shemu s nazivima koji su nam bliži. Tako je »inelativ« (kao i »adelativ«, »apudelativ« itd.) nazvan »ablativ« i odgovara na pitanje: *odakle*, »improlativ« (sa »superprolativom«, »apudprolativom« itd.) »translativ« (pitanje: *kuda*), dok »inesiv« dijeli zajednički naziv »lokativ« (pitanje: *gdje*) s »adesivom«, »superesivom« itd. (MEL’ČUK 1986: 75).

Slijedi raščlamba prijedložnih izraza iz hrvatskoglagoljskih tekstova. U tu je svrhu građa iz kartoteke za izradu *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika*

hrvatske redakcije dopunjena podacima iz fotokopija izvora koje se, kao i kartice za *Rječnik*, čuvaju u Staroslavenskom institutu u Zagrebu. Dio primjera preuzet je i iz samoga *Rječnika* te iz izdanja *Hrvojeva misala*. Korpus jezično nije posve ujednačen: iako u njemu pretežu tekstovi pisani hrvatskokrkenoslavenski, ima i onih koji u većoj mjeri odaju narodni (čakavski) utjecaj. To znači da će i naši primjeri zrcaliti tu razliku na svim jezičnim razinama, pa i na pismovnoj.

Prijedlozi su razvrstani prema padežima s kojima se slažu. Razlog tomu nije samo praktičke naravi: želja za preglednošću, nego se tako najbolje razotkrivaju sintaktičke i semantičke sličnosti i razlike među priložnim oznakama mjesta u kojima nastupaju.

3. PRIJEDLOZI S LOKATIVOM

U ovom ćemo odjeljku prijedloge podijeliti u skupine prema tome slažu li se samo s lokativom, ili s lokativom i akuzativom ili, konačno, s tim dvama padežima i dativom.

3.1. Prijedlozi isključivo s lokativom

Glavna je zadaća prijedloga *PRI* opis radnje koja se zbiva u blizini čega. On nikada ne označuje dodir između objekta lokalizacije i lokalizatora kao ostali prijedlozi s lokativom. Osobit je i po tome što jedini dolazi samo uz lokativ, a to znači da ne omogućuje razlikovanje statično ~ dinamično,¹⁹ uobičajeno u prijedloga koji se slažu s lokativom i akuzativom; usp. latinski akuzativ u (11) prema HCS lokativu. Zapažamo, međutim, izmjenjivanje *pri* s nekim drugim prijedlozima (12) i (13):²⁰

(11) êko lepên' v'znesena bih' *pri vodahъ* MVat₄ 205d *juxta aquas*

(12) nevêstu domovъ poslaъ i *pri oltari* samъ osta BrVat₆ 77b # *pred oltaremъ* BrN₂ 387d

(13) vidêv'se si ki *pri nem'* bêhu CPar 256v # *o nem'* MVat₄ 84d

¹⁹ Odnos statično ~ dinamično razmatra se u idućem odjeljku.

²⁰ Ostale su mogućnosti: *poli* + G/A, *u* + G, ili koji od prijedloga u (166)-(168), (172) i (192). Budući da se razlika između 'pokraj' i 'blizu' često neutralizira, u toj bismo okolini mogli zamisliti i niz sekundarnih prijedloga kojima je već u korijenju sadržan pojam blizine ili zaniijekane daljine, primjerice (109), (110) i (164).

U (12) podatak o točnom smještaju s obzirom na oltar – ‘ispred’ – nije ključan, pa prijedlog *pri* alternira s obavjesnijim *predb*, a u (13) izriče komitativnost (ГЕРОДЕС 1963: 354).

Za razliku od većine ostalih prijedloga, prijedlog *PRI* nespojiv je s isto-zvučnim prefiksom.²¹ Ako malo bolje promotrimo njihovo značenje, uvjerit ćemo se da među njima ipak postoji sličnost: i jednom je i drugom sastavnica značenja blizina.

3.2. Prijedlozi (samo) s lokativom i akuzativom

Prijedlozi *VB* i *NA* iz ove skupine najčešći su prijedlozi uopće, a i sintaktičke su im uloge brojne i razgranate.²² U ovom ćemo se radu pozabaviti samo njihovom ulogom priložne oznake mjesta.

Iz odlomka navedenog u odjeljku 2.1. – na čiji ćemo se djelić ponovno osvrnuti – razabire se razlika u značenju između prijedloga *vb* s lokativom i akuzativom (14), a tako je i s prijedlogom *na* (15):

(14) *v neiže* (sc. *zemli*) ne hodi mužь ni obita č(lovê)кь ... *vavesti v'z(e)-mlû karmilsku* BrVO 209a

(15) *navedetъ na* me klet'vu ... *na mnê* budi kletva siê MHrv 40d

U literaturi se prvo značenje naziva statičnim, a drugo dinamičnim. Naziv »statično« može zbuniti jer, primjerice, glagol *hoditi* nije statičan, a *obitati* jest, a ipak uz oba stoji prijedlog s lokativom. Izraz »prostorni okvir u kojem se odvija glagolska radnja« (KATIČIĆ 1986: 78) pokriva obje inačice značenja ‘gdje’. Značenje ‘kamo’, preneseno s pomoću akuzativa, na istom je mjestu opisano kao »cilj prema kojem se kreće«. U tom smislu moramo onda shvatiti i odrednice »dinamično« (usmjereno prema cilju) i »statično« (uz glagole mirovanja, ali i kretanja). Stoga se statično naziva još i lokalno, a dinamično ciljno (VEČERKA 1993: 280).

U dosadašnjim se primjerima glagolska radnja u primjerima s lokativom odvijala unutar istoga prostornoga okvira. Taj padež, međutim, dolazi usporedno s lokativom čak i uz glagole »smještanja«, čije značenje uključuje promjenu mjesta, dakle i probijanje toga okvira. Pogledajmo to na primjeru

²¹ U jače počakavljenim tekstovima prefiks je više puta potvrđen ovako:

(9*) i kada ga *prnesu* ka grobu p(o)p pokropitъ i pokaditъ grob RitSegn 31v.

²² Prijedlog *na* jedan je od onih koji su u jezicima s analitičkom sklonidbom preuzeli na se ulogu gramatičkih padeža.

prijedloga *na*:

- (16) kladače popelъ *na gl(a)vi svoje* BrVO 390d # *нь gl(a)v(a)h' svoih'*
BrN₂ 229b

Akuzativ se rabi onda kada se želi istaknuti usmjerenost prema cilju. Isti se događaj može promatrati i kao dovršena radnja – dakle kao statična – i tada je pravi odabir lokativ. Ta je promjenjivost poznata i suvremenom hrvatskom jeziku, s tom razlikom što je u njemu akuzativ daleko češći i običniji, a lokativ je katkada (kao i u netom navedenom primjeru) čak i nemoguć. Bilo bi vrijedno istražiti koji sve čimbenici određuju odabir padeža – lokativa ili akuzativa – uz glagole »smještanja«. Neke je od njih (u suvremenom hrvatskom) iznijela ŠARIĆ (2007: 265-269). Sigurno je da je težnja prema uporabi lokativa – kao i instrumentala (v. odjeljak 4.1.) – osobito izražena »у тех глаголов движения у которых результатом оконченого движения является положение« (ГЕРОДЕС 1963: 367). Zanimljivo je da se u oba jezična sustava – u suvremenom hrvatskom i u HCS – akuzativ i lokativ mogu pojaviti i u istoj okolini, bez veće razlike u značenju. Kao primjer za stanje u suvremenom jeziku može nam poslužiti *tekst* iz članka spomenute autorice²³ (nije riječ o *ilustrativnom materijalu* u članku), dok će nam varijante u različitim hrvatskoglagoljskim spomenicima izvrsno ocrtati uzmak lokativa pred akuzativom u HCS:

- (17) u kontekstu su izbora padežnih konstrukcija zanimljivi i slučajevi u kojima se TR smješta *na nekom mjestu* koje je dio nekoga većega LM ... Ako je u opisanoj situaciji uključeno više objekata, ili ako se TR smješta *na mjesto* na kojem se već nalazi neki drugi objekt, povećat će se mogućnost lokativne konstrukcije (ŠARIĆ 2007: 268)
- (18) *êt me ... i v t'ьmnici* toliko teško zatvori BrVb₄ 93c # *v tammicu* toliko teško zatvori BrPm 284c # *v' tm'nicu* toliko *žestoku* zatvori BrLab 139d *gravissime*
- (19) položi usta svoê *na usta* ego i oči svoi *na očiju* ego i ruci svoi *na ruku* ego MHrv 56a # *na ustêh* # MVat₄ 58d

Treća inačica prvoga HCS primjera (18) pokazuje da se zamjena lokativa akuzativom odrazila i na prilog (usp. latinsku paralelu), koji je postao pridjev u akuzativu, a u drugoj je rečenici (19) samo oblik *na usta* u *Hrvojevu misalu* akuzativ, dok su druge dvije prijedložne skupine zadržale lokativni

²³ V. primjer (17).

oblik. Moguće je da je poticaj za promjenu padeža bio oblik *ruku*, shvaćen kao akuzativ (jednine), a ne lokativ (dvojine).

Lokativ je, dakle, »prototipni« (morfološki) prostorni padež, a poblize ga određuju prijedlozi: *vb*, *na*, *o* i *po* koji se vežu i uz akuzativ, a ovaj posljednji još i uz dativ. Svi su oni u HCS jeziku bogato potvrđeni i kao prefiksi s mjesnim značenjem.

Iako je lokalizator uz prijedlog *vb* trodimenzionalan (dakle tijelo – koje se može svesti i na nedimenzionalnu točku), a onaj uz prijedlog *na* ima dvije dimenzije (ploha) ili, rjeđe, jednu (crta), i među tim dvama prijedlozima ima preklapanja:

(20) поставлень e(сть) v gorê BrN₂ 330c # na gorê BrAc 45a

(21) na ložehъ svoihъ vzlegutъ PsLob 68r # v' lož(i)h' svoih' legut' PsFr 89a

(22) živučihъ n(a) n(e)b(e)sêhъ BrVat₅ 130c # iže v'n(e)b(e)sêhъ obitaûtъ BrN₂137d

Primjeri pokazuju da je i uz imenice kao što su *lože* i *nebo*, a ne samo uz nazive »стран, гор, морей и также нарицательных гор, пѣть, моріе«, izbor prijedloga *vb* i *na* uvjetovan subjektivnom prosudbom mjesta kao površine (prijedlog *na*), a kada takve predodžbe nema, prijedlog je *vb* (ГЕРОДЕС 1963: 318). Drugim riječima, različita su značenja samih imenica,²⁴ ili se različito percipiraju.

Nekoliko odabranih izraza oslikat će nam raznolikost bilježenja prijedloga i prefiksa *vb* u hrvatskoglagoljskim tekstovima. Pišu se s poluglasom i bez njega, zatim s nepostojanim *a*. Oblici s nepostojanim *a* (nastalim iz primarnoga, ali u drugih prijedloga i iz sekundarnoga poluglasa) pojavljuju se a) u jakom položaju: druga inačica primjera (25), te primjeri (51), (53), (57), (62), (118) i druga potvrda primjera (100); b) ispred enklitike: (33), prva inačica primjera (100); c) ispred glasa iste vrste kao što je glas koji prethodi poluglasu: (9*), (30), (101); d) (rjeđe) ispred vokala: prva inačica u (26). Uopće je nepostojano *a* to običnije što je spomenik mlađi i udaljeniji od oltara. Našao se i primjer u kojem je *v* u prefiksu posve nestalo nakon stezanja sa sljedećim (29). Pisar je tu očito zaboravio staviti titlu. Za prefikse

²⁴ »Spoznaja da riječ ima svoje pravo značenje tek u kontekstu u kojem je upotrijebljena, a to znači da u raznim kontekstima može imati drugačija značenja, nije u jeziku ništa posebno i tu činjenicu ne bi ovdje trebalo posebno isticati da se ona baš u svezi s prijedlozima često ne zaboravlja« (BABIĆ 1993: 28).

takvo što nije zabilježeno (MIHALJEVIĆ 2008). Arhaični oblici s tvrdim poluglasom i njegovim odrazom u obliku *o*, kao i noviji oblik prijedloga: *u* krajnje su rijetki (23)-(25).

- (23) *vъveše vъ damaskъ* FgGrš 4v
 (24) *êkože stvori moisêi vo onêhъ knigah'* FgTs1b
 (25) *vidê vъ snê* muža imenom' *ananiû* MVat₄174c # *va snê* BrLab 25c
 # *u snê* FgGrš 4v
 (26) *na vsêhъ oblêčenihъ va odêniê tužda* BrVO 458b # *vъ odêniê* BrN₂ 259a
 (27) *i uvêsi hiçeniê i hroma i zlodêûca* se BrVO 462c
 (28) *vvodet' se prav(ъ)dnici v život' vêç'ni* CBč 41v
 (29) *bê mužъ vavilonê* MVb₂ 56a # *vъ vavilonê* MVat₄ 51a
 (30) *pride is(us)ъ va vitaniû* BrVO 225b

Kada je riječ o prefiksu, on se u određenim okolinama pojavljuje i kao *vn* (31). To isto *n* (upravo: *ń*), sačuvano u oblicima lične zamjenice za treće lice (usp. *nъ, nego, nû* itd. ~ *i, ego, û*), ne možemo više smatrati dijelom prijedloga, nego zamjenice, jer se *ń* proširilo na zamjenice i uz ostale prijedloge, koji ga izvorno nisu imali (13). Ima čak i primjera s početnim *ń* u besprijedložnoj okolini, ali oni su rijetki i ograničeni na spomenike koji su i inače skloniji jezičnim inovacijama. U njima katkada ima i kolebanja (32):

- (31) *vnidêta v dom' moi* BrVO 143d
 (32) stavšu *nemu* ondê ... skončav'šu *emu* lêta svoê CPet 217r

Jedina je zanimjivost u grafiji prijedloga/prefiksa *na* pojava hiperkorektnoga poluglasa, primjerice u BrN₂: »Česta je upotreba štapića za iskonski *a*, posebno u prijedlogu (prefiksu) *na*« (MIHALJEVIĆ 1991: 54-55).

Prijedlog *O/OB*, potvrđen i kao *obъ* i *oba*, najčešće znači: 'sa strane, pokraj', kao, primjerice, u (35). Iskonsko značenje: 'okolo, sa svih strana' (ГЕРОДЕЦ 1963: 344), koje bismo s Pranjkovićem mogli nazvati cirkumlokativnim (PRANJKOVIĆ 1993: 24), razabire se iz primjera s ciljnom nijansom (33) i u onom bez nje (34). Za nas su posebno zanimljivi primjeri (36) i (37) s akuzativom ne samo uz glagol smještanja, nego i u statičnom značenju.²⁵ Nadalje, neki primjeri ocrtavaju dodir između objekta lokali-

²⁵ Uvjerljivo je objašnjenje prema kojem bi to već u staroslavenskim tekstovima bile okamenjene fraze (ГЕРОДЕЦ 1963: 345). Kao takve, one postaju složeni prijedlozi koji se, dakako, slažu s genitivom (VEČERKA 1993: 283).

zacije i lokalizatora (33) i, osobito, (38), a neki samo njihovu blizinu (37). Konačno, iz značenja 'pokraj' razvilo se komitativno značenje (39), koje obično izriče prijedlog *sb* + I, ali i *pri* + L (13), *u* + G (134) i *vb* + L (134). Tako možemo razumjeti i primjer (40).

- (33) uža grêšnih' *ob*'vezaše se *oba* me CPar 106v
 (34) tisuće čitomy *ob nemь* viseće BrN₂ 480d
 (35) s'tvoriše cr(ь)k(ь)vb *ob'nei* BrN₂ 391b
 (36) postavity ov'ce *o desnou* sebe a kozliče *o šuū* sebe ... budućim *o desnou* sebe ... budućim *o livo* sebe MHrv 29cd
 (37) prêselū *ob onu stranu* vьvilona gumno atatovo eže est' *ob onь polь* êrdana BrVO 182b
 (38) *ob stenu* udrity se CGrš 4v
 (39) vidêvše že iže bêhu *o nem'* bivaemoe rêše emu MVat₄ 84d # *š'nimь* bihu MHrv 78d
 (40) samь *o sebi* sedi RegBen 29a

3.3. Prijedlozi s lokativom, akuzativom i dativom

PO se izdvaja iz ostalih prijedloga s lokativom ponajprije time što se osim uz taj padež (te uz akuzativ, ali u posebnim okolnostima) veže i uz dativ, i to – kako izlazi iz usporedbe (41) i (42) te (43) i (44) – u istoj okolini.

- (41) vidêsmo mnogь trusь *po mēsta* BrVO 12a # *po mēstêhb* BrVat₅ 3b
 (42) budut' trusi velicy *po mēstom'* BrVO 11d # *po mēsta* BrPm 3c
 (43) egda se o(ть)ci *po prьsem'* biêhu FgLab 2c
 (44) g(lago)laše bo bie se *po prsêh'* rukama FgPaul 1c
 (45) svite svoje s vêtviem' palmi ... *na puti* prostirahu ... rizi svoje prostirahu *po puti* MVat₄ 71bc
 (46) poidita *za nim'* v dom' v' ki vlizety CPar 254r # *po nem'* idêta MVat₄ 83c
 (47) *po nem'* idêše MVat₄ 75a # slêjaše *ego* CPar 241v
 (48) povelu mi prity k tebê *po vodamь* MVat₄ 197c
 (49) č(lovê)kь ne proidet' *po nih'* (sc. *vrateh'*) CPar 162r # *s'kvozê ne* BrN₂ 412c

Ali prvo ogledajmo dva značenja u kojima se prijedložni izraz *s po* izmjenjuje s drugim prijedložnim izrazima. Značenje 'slijediti' ne izriče se samo s pomoću *po* + L (46), (47), nego i *za* + I (46) i *vslêdb* + G (185), pa i

izravnim objektom u akuzativu (47).

U rečenici (45) prijedlog *na* samo ocrtava površinu kao mjesto radnje, a prijedlog *po* naglašava protežnost, koja je u (43) i (44) raspodijeljena na više točaka. To je značenje (distributivno) još naglašenije u izviješću o potresima koji se zbivaju na raznim mjestima (41) i (42). Pojava akuzativa u toj okolini (uz statičan glagol) neobična je, ali nju poznaju i drugi slavenski jezici (IVIĆ 1951-52: 196). Rešetar ju je zabilježio u primorskim lekcionarima i okarakterizirao kao ostatak starine (REŠETAR 1898: 173). Istraživači još ističu da je imenica u akuzativu u takvu distributivnom značenju²⁶ redovito u množini (VEČERKA 1993: 287) te da se taj padež rabi kako bi se naglasila »большая сила и динамика распространения« (ГЕРОДЕС 1963: 333). Akuzativ je, naime, definiran kao dinamičan padež, za razliku od statičnoga lokativa i – kako će se pokazati u odjeljku 4.1. – statičnoga instrumentala.

U posljednjim dvama primjerima imenske skupine u dativu (48) i lokativu (49) uz prijedlog *po* odgovaraju na pitanje *kuda*. Njima se, dakle, imenuje put. Izrazima s prijedlogom *po* konkuriraju *skvozê +A* i *črêš + A*. O tome više u odjeljku 5.1.

4. PRIJEDLOZI S INSTRUMENTALOM

Kolikogod nam se sustav od četrdeset mogućih prostornih značenja činio bogatim, on ne pokriva sve mogućnosti koje se u jezicima doista pojavljuju (MEL'ČUK 1986: 74). U toj osnovnoj shemi, primjerice, nije specificirana priroda odnosa između objekta lokalizacije i lokalizatora: potpun dodir ili samo blizina. U prvom slučaju prijedlog je inkluzivan, a u drugom ekskluzivan.

Neki HCS ekskluzivni prijedlozi svojim oblikom svjedoče o tvorbenoj povezanosti s inkluzivnima, iako nisu pravi parnjaci. Na samom je početku među prefiksima koji nisu i prijedlozi spomenut prefiks *prê*. Pribrojimo li mu i prefikse/prijedloge *po* i *na*, pa im dodamo sufiks *-d-* (ГЕРОДЕС 1963: 359; ХАБУРГАЕВ 1974: 353), dobit ćemo prefikse/prijedloge *podb*, *prêdb* i *nadb*. Ovaj posljednji ulazi u osobit odnos s prijedlogom/prefiksom *na*: zajedničko im je to što oba ukazuju na gornju plohu kao na mjesto radnje. Pritom je objekt lokalizacije izražen s pomoću prijedloga *na* i lokativa ne-

²⁶ Distributivno značenje poprima i druga obilježja. Usp. IVIĆ 1951-52 i VINCE 2002.

posredno uključen u lokalizator, a prijedložni izraz *nadb* + instrumental tek posredno. Otuda i nazivi *inkluzivno* i *ekskluzivno* (VEČERKA 1993: 285).²⁷ Vidjeli smo već da ista imenica poprima različite tančine značenja, koje određuju i izbor prijedloga: *na* ili *vb* (20), (21) i (22). Slično vrijedi i za odnos između inkluzivne i ekskluzivne nijanse osnovnoga značenja 'gore' oprimjerenih prijedlozima *na* i *nadb*:

(50) v'zdvignu te *nad' visotu z(e)mle* MNov 30c # *na visotu z(e)mle*
MVat₄ 28d

U primjeru (51) ekskluzivno dinamično prethodi inkluzivnomu statičnomu predočujući objekt lokalizacije koji se prvo s visine približava lokalizatoru, a zatim počiva na njemu:

(51) *nada nže uzriši duh' nishodeč' i prëbivaûč' na nemь* MNov 261r

Drukčije je naravi spoj prijedloga i padeža u primjeru (52). U njemu, naime, za prijedlogom *nadb* slijedi imenska skupina u padežu koji ne očekujemo: u lokativu.²⁸

(52) vzeta e(stь) n(a) n(e)b(e)sku ložnicu v neiže c(êsarь) c(êsa)r(o)mь
seditь *nad zvëzdniemь prëstoli* BrAc 67d # *nad' zvëzdnëmь*
prest(o)lë BrN₂ 356d

4.1. Prijedlozi s instrumentalom i akuzativom

Akuzativ i instrumental dolaze uz prijedloge: *nadb*, *podb*, *prëdb*, *meždü* i *za*. Kao što je u opreci akuzativ ~ lokativ ovaj posljednji padež neobilježen (jer akuzativ može stajati samo onda kada se ističe cilj radnje, a lokativ nije ograničen na statično), tako se i obilježeni ciljni akuzativ suprotstavlja neutralnomu instrumentalu. Ocrtat ćemo to izmjenjivanjem akuzativa (dinamičnoga padeža) i instrumentala (statičnoga padeža) uz prijedlog *NADB* (u obliku *nada*) u istoj okolini (53). Slijedi zatim prijedlog *nadb* uz glagol s prefiksom *nadb* (54):

(53) ti esi *nada v'se čini an'j(e)lskie v'z'nesena* ti esi *nada v'sëmi n(e)-*
b(e)si n(e)b(e)sь v'znesena BrN₂ 388a

²⁷ Usp. distinkciju *orijentacioni padež* (= instrumental) / *lokacioni padež* (= lokativ) (IVIĆ 1983: 209) i *kontaktnost* i *distaktnost* (PRANJKOVIĆ 1993: 23).

²⁸ Moguće je da je u predložak naših tekstova ono *d* u *nad* ušlo iz početnoga *з* (fonetski *d+z*) riječi koja u HCS glasi *zvëzda*. Izvorni je prijedlog, dakle, *na*, a lokativ je po zakonu. U idućem je pak primjeru *d* ispalo ispred *t*:

(10*) eže postavimь *na trëbovaniemь simь* FgGrš 2r.

(54) *nadb*kloni se *nadb* otročič' MVat₄ 58d

Prijedlog *PODB* također se povezuje s akuzativom i instrumentalom, a zabilježen je i uz glagole s prefiksom istoga oblika s mjesnim značenjem (55). Primjer (57) zaslužuje pozornost iz dvaju razloga. Prvo, u njemu je rijedak oblik: *poda*, i drugo, jako poćakavljen *Fatevićev zbornik* otkriva crtu dobro poznatu starijoj i novijoj ćakavštini: uporabu akuzativa uz statični glagol.²⁹

(55) *podloženi* sutb knezi z(e)mle *pod'* ime h(řsto)vo BrVO 227c

(56) *pod' krovom'* kril' tvoih' pokrii n(a)sř CPAr 157r

(57) an'j(e)li ki *poda mnoũ* behu CŽg 33v # *pod moi posluh* bihu CFat 9r

Uz prefiks i prijedlog *PRĚDB* – potvrđene i zajedno (59) – zabilježen je i prilog (58). Znaćenje *prědb* + A dodiruje se sa znaćenjem *kb* + D, pa se ta dva sintaktićka obrata u (63) i (100) pojavljuju kao varijante. Osim ekavskih i ikavskih odraza jata, naći će se i oblici s nepostojanim *a* (62).

(58) *prěd'* bo posla ć(lově)ka iv(a)na BrVO 59b # *sprěd* BrVat₅ 34a

(59) ta *prědĭdet'* *prěd* nim' MVat₄ 192b

(60) vnide *prěd'* *sudiũ svoego* BrN₂ 414d

(61) vspomeni g(ospod)ji ěko stahř *pred'* *toboũ* BrVO 222a

(62) sberut' se *prěda n'* vsi narodi BrVO 159b

(63) prošeniě v(a)ša da skazuĩt' se *pred'* *b(og)a* MHrv 2d # *k b(og)u* MVat₄ 2d

Prijedlog *ZA*³⁰ u svojem je prvotnom znaćenju 'iza' obilno zastupljen u statićnom kontekstu, dok primjera s ciljnim akuzativom (64) gotovo i nema. Oni su rijetki već u staroslavenskom jeziku (ГЕРОДЕС 1963: 355). I u suvremenom hrvatskom jeziku instrumentalne potvrde u tom znaćenju pretežu nad akuzativnima. S druge strane, *za* + A razvilo je mnoga apstraktna znaćenja, kako u HCS tako i u hrvatskom.³¹ Mjesnoga se znaćenja dotiće znaćenje doticanja. Ono se izriće i drugim padežima i prijedlozima (VINCE 2008:

²⁹ O toj pojavi u primorskim lekcionarima izvješćuje REŠETAR (1898: 188).

³⁰ Smješćen je u ovu skupinu prijedloga zato što se uz genitiv ne ostvaruje u prostornom znaćenju. Imenica *zadb*, koja se znaćenjem približuje našem prijedlogu, a tvorbeno s njime upotpunjuje niz: *na* ~ *nadb*, *prě* ~ *prědb* i *po* ~ *podb* (ХАБУРГАЕВ 1974: 354) doista je potvrđena u našim tekstovima (203), a nalazimo je već i ugrađenu u prilog (204)–(206) i (208).

³¹ U slavenskim jezicima s osiromašenom sklonidbom to je, uz *na* i *otb*, »najzaposleniji« prijedlog u gramatićkoj službi.

75). U (67) ga već doživljavamo kao načinsko.

(64) otvrže za *me* vse grêhi moe PsLob 92v

(65) vsi na vkupъ za *stolomъ* sedite ... ne posadi se za *stolomъ* z bratiû
RegBen 29a

(66) petrъ iz' daleka za *nim'* ide CPar 249v # v *slêd'* ego ide MVat₄ 80b

(67) pov(e)lê lazara za *nozê* obêsiti BrLab 164a

Prijedlog *MEŽDŮ* pojavljuje se u mnogo oblika: *meždu*, *meĵû*, *meĵu*, *meû*, *meĵ'*, *mei* i uz različit broj lokalizatora – u različitom značenju. U prvom OL promatramo između dvaju lokalizatora. Zahvaljujući dvostrukom lokalizatoru prijedlog je katkada i sam udvojen (68) i (69). Češće ipak nije. Prema očekivanju, istovrsni lokalizatori izriču se dvojinom (71) i (72). Kao i u svih dosad prikazanih prijedloga s akuzativom i instrumentalom, razlikuje se dinamično (68) i statično značenje³² (ostali primjeri, navedeni radi uvida u raznolikost grafije):

(68) vnide že *meždû* pl'kъ eûp(ъ)t'ski i *meždû* plbъkъ iz(drai)l'ski BrVO
197a

(69) êže est' *meždû* elimom' i *meždû* sinoû MVat₄ 69b # *meû* elimomъ i
sinoû MNov 70d

(70) sudi *mei* manu i *meû* sini č(lovêčъ)skimi CAc 74r

(71) čto budetъ *mêû* rukama RegBen 28a

(72) *meždû* gorama osênaûcîma BrVO 460d

U ulozi izricanja pripadnosti skupini prijedlog *meždû* alternira s prijedlogom *vъ*, s tananom razlikom u značenju.³³ I tu se dinamično suprotstavlja statičnomu.

(73) včteni sutъ v *s(i)ni b(o)žie* BrVat₅ 183a # *meždû* *s(i)ni b(o)žie* BrVO
371b

(74) obita v *narodêhъ* BrN₂ 111d # prebi *meû* *narodi* BrVat₅ 108c

(75) *meždû* *veselečimi* se slъzi prikaza BrVO 297a # *meždu* ... BrVat₅
101c # *meû* ... BrN₂ 164b

U sljedećem primjeru promatrani prijedlog udružen s instrumentalom prenosi značenje koje se inače izriče s pomoću prijedloga *vnutrê* (ili kojega

³² Za različite vidove značenja 'između': statično, dinamično i ablativno – s dva lokalizatora ili s više njih – v. i primjere (174), (190) i (191).

³³ Prijedlog *meždû* pretpostavlja više lokalizatora, a uz prijedlog *vъ* promatramo ga kao cjelinu. Zato bismo, primjerice, akuzativ množine *sini* u prvoj inačici primjera (73) mogli shvatiti kao *plurale tantum*, dok bi taj isti oblik uz *meždû* bio množina imenice *sinъ*.

sličnoga) s genitivom (odjeljak 7.1.2.) ili »neutralnim« prijedlogom *vb* s lokativom. I tu se, dakle, *vb* i *meždû* dotiču. Neočekivano je to što je uz *meždû* imenica u jednini.

(76) niedna nigdare *meû gradomь* biše sьzidana CPar 168r *intra urbem*

Ostali primjeri s *meždû* + I pokazuju kako se iz prostornih značenja izvode ona apstraktnija, kao: 'međusobno, jedan drugome' (78). Oni nam istodobno otkrivaju još neke glasovne i pismovne potvrde prijedloga *meždû*:

(77) razdêlête *meždû soboû* MVat₄ 83d # *mejû soboû* MNov 84c # *meû soboû* MHrv 78a

(78) govorahu *mej' sobu* CBč 39v

Rijedak prijedlog s akuzativom: *pro* (v. odjeljak 5.1.) pronađen je u neočekivanom prijedložnom izrazu *pro* + I:

(79) *pro z'n(a)m(e)niem' s(ve)t(a)go križa izb(a)v(i) ni ot vragь n(a)šihь* BrN₂ 485a

Kada znamo da je u temelju značenja prijedloga *pro* put (koji se tu već može shvatiti i kao sredstvo), razumijemo zašto je uza nj upotrijebljen instrumental – padež s prvotnim značenjem sredstva. Možda je prepisivaču prijedlog *pro* već bio nepoznat.

4.2. Prijedlozi s instrumentalom i genitivom

Kao zanimljivost navodim još jedan neočekivani instrumentalni prijedložni izraz (80). Nastao je očito po uzoru na *meždû* + I, iako prijedlog *posrêdê* inače traži genitiv (odjeljak 7.1.2.):

(80) budi b(o)гь *posrêdê toboû* i *mnoû* CBč 22a

5. PRIJEDLOZI S AKUZATIVOM

5.1. Prijedlozi isključivo s akuzativom

Priložne oznake mjesta s prijedlozima koji su predmetom sljedećega razmatranja smještene su među dinamične, gdje se kao nedirektivne suprotstavljaju direktivnima – inkluzivnima i ekskluzivnima – i odgovaraju na pitanje *kuda* (kojim putem), a ne, kao direktivne, *kamo* i *odakle* (VEČERKA 1993: 288, 290). Priložne oznake mjesta s prijedlozima *skvozê*, *črês*, *niz*, *pro* i *vbz* ne označuju cilj koji valja dostići, kao što je to bio slučaj s – također akuzativnim – priložnim oznakama s prijedlozima *vb* i *na*, nego izražavaju

obuhvaćanje, svladavanje prostora, prodiranje kroza nj. Večerkinoj dihotomiji *direktivno* ~ *nedirektivno* odgovara akuzativ rascijepljen na »akuzativ cilja (Acc₁)« i »neciljni akuzativ (Acc₂)« (IVIĆ 1983: 210, 209). U oba je zastupljeno značenje smjera. Kada je riječ o prijedlogu *VBZ*, on je negativan: do značenja suprotstavljanja samo je jedan korak, a do značenja zamjene – dva (ГЕРОДЕС 1963: 364).³⁴

Malo je primjera poput (81), u kojima bi koji od oblika prijedloga *SKVOZÊ* (*skozê, skozi, skoze, skožb ...*) i *ČRÊS* (*črêsb, črez ...*) bio prilog. Kao prijedlozi oni oblikuju priložne oznake mjesta koje se izmjenjuju s različitim prijedložnim i padežnim izrazima:

(81) vsadiše û da *proidetъ skozi* CŽg 105r

(82) *prêhodit' skvozê bezvodnaê mêsta* MVat₄ 45a # *hoditъ po bezvod'na mêsta* MHrv 31c

(83) *hoditi putem' tьm'nim'* BrVO 352a # *hoditi po putem' tьmnim'* BrVb₁ 225c # *hoditi vačnutъ po putehъ tamnihъ* BrVat₅ 173c

(84) *on'dê hotiše gr(o)бъ kopati skozi t'vr'dь kam(e)нъ* CIvan 116v

(85) *vsi skvozê more proidoše* MVat₄ 21a # *skozi more* MNov 22a

(86) *prêstavi e črêsb more črьmnoe* i *provede e po vodê mnozê* MVat₄ 240a # *črêzb more ... po vodê mnozê* MRoč 194b

(87) *da ne mogu li ê proiti skozi tes'na vrata* COxf 15a # *črez tesna vrata* CTK 19v

(88) *us'kimi v'rati v'hodeče v(ь) vêčni pokoi ... greduče velikimi vrati* v pagubu CBč 41v

(89) *b(i)si ... pavlu prošьdšu višnee strani priti v' epes'* MVat₄ 125a

Pogledajmo kako redak 12,43 iz *Matejeva evanđelja* (82) i isto sinoptičko mjesto iz L 11,24³⁵ glase u prijevodu na suvremeni hrvatski jezik. Šarić na oba mjesta ima: *luta kroz puste goleti*,³⁶ a Duda i Fućak: *luta bezvodnim mjestima*.³⁷ Kod Rupčića pak jedanput stoji: *luta pustim mjestima*, a drugi put: *luta po pustim mjestima*.³⁸ Nakon uvida u sve potvrde možemo reći nešto više o prijedložnim izrazima u kojima nastupa prijedlog *skvozê* i njihovim inačicama. Točnomu zapažanju: »'Slobodni' instrumental i ovaj akuzativ

³⁴ V. odjeljak 1.

³⁵ Ono se u bitnom ne razlikuje, osim što je u MVat₄ *skozê* umjesto *skvozê*.

³⁶ SVETO PISMO 1942.

³⁷ BIBLIJA 1980.

³⁸ JERUZALEMSKA BIBLIJA 1994.

tiv razlikuju se nedavanjem (instrumental) / davanjem (akuzativ) podatka o smeru u kojem teče vršenje radnje po datom mestu (up. *Trči livadom sa trči NIZ livadu* i sl.)« (IVIĆ 1983: 209-210) dodajem da, osobito uz glagole koji izražavaju besciljno kretanje (lutanje),³⁹ podatak o smjeru može postati nevažan, a prijedlog *skvozê* semantički ispražnjen. Otuda i proizlazi bliskost s besprijedložnim instrumentalom i mogućnost alterniranja s njime.⁴⁰ Osvrnut ćemo se i na prijedložni izraz *po* + L, predložen u jednom suvremenom prijevodu *Biblije*. S tim se sintaktičkim rješenjem susrećemo i u HCS: u primjeru (82) njegova je inačica *skvozê* + A, a u primjeru (83) smjenjivanje sintaktičkih obrata obogaćeno je mogućnošću izbora između padeža – dativa ili lokativa – iza prijedloga *po*.

U HCS jeziku priložne oznake s instrumentalom te s prijedlozima *skvozê*/*črês* i *po* dolaze i uz determinirane glagole kretanja. One se po značenju malo ili nimalo ne razlikuju. Tako hrvatska paralela isječka iz našega početnoga navoda⁴¹ – u kojem na jednom mjestu čitamo *po*, a na drugom *črêsb* – ima samo *po*: koji nas izvede *po zemlji pustoj, jedva prohodnoj, po zemlji suhoj i mračnoj, po zemlji ...*⁴² U rečenicama (49), (87) i (88) sličan sadržaj uobličen je na više načina.

Na koncu, akuzativ izravnoga objekta sekundarno prijelaznih glagola (89)⁴³ o putu izvješćuje kao o svladanoj prepenci, o postignutu cilju.⁴⁴ U tom slučaju obavezan je prefiks *pro-* (VEČERKA 1993: 290). Time smo se već približili sljedećemu prijedlogu.

Prijedlog *PRO* u našim je tekstovima vrlo rijedak, a i prostorno mu je značenje preneseno: *plamens* u (90) i *nû* u (91) već možemo shvatiti i kao

³⁹ Riječ je o indeterminiranim glagolima kretanja. Usp. JURČEVIĆ 1990.

⁴⁰ Instrumental je jedini padež koji, uz dativ, i bez prijedloga preuzima ulogu priložne oznake mjesta. Važno je ipak naglasiti i razliku među tim dvama padežima. Dativ je i s prijedlogom i bez njega izraz istoga temeljnoga značenja, dok je uloga instrumentala uz prijedloge iz odjeljka 4.1 posve različita od uloge instrumentala prikazanoga u ovom odjeljku. Isto su tako različiti akuzativ iz prethodnih poglavlja i ovaj uz prijedloge *skvozê* i *črês*. Štoviše, posljednji je blizak upravo besprijedložnomu instrumentalu (IVIĆ 1983: 213).

⁴¹ On glasi:

(11*) izvede ni ... *po z(e)mlji neobitatelnêi toli besputnêi črêsb z(e)mlû ...*

⁴² JERUZALEMSKA BIBILIJA 1994.

⁴³ VINCE 2008: 73.

⁴⁴ Usp. i prijevod primjera (85) u *Lekcionaru Bernardina Splićanina: fsi su more prošli* (MARETIĆ 1885). U latinskome je također akuzativ, prema grčkome δία + G (usp. HCS *skvozê* + A).

sredstvo.⁴⁵ S druge strane, prefiks *pro* je čest, pa i u mjesnom značenju. Katkada se miješa s prefiksom *prê*. Najbolje će nam to kolebanje dočarati primjer s inačicama *prê/pre*, *pro*, pa čak i *pri*⁴⁶ (93):

(90) b(la)ž(e)n(a)go viteza d'êkona lovrenca *pro* ognâ *plamemь* ukrêpiti rači MNov 265a

(91) *pro nûže* sp(a)s(e)nie vêruûcimь êvi se BrN₂ 479a

(92) азъ es(a)мь mladi ditič' iže te č'rez' more *provedohь* CLab 18b # *črez more prevedoh* CTK 87r

(93) egda *prêidosta* BrVO 323d # *preidosta* BrVat₅ 160b # *proidosta* BrN₂ 177b # *pridosta* BrVb₁ 207a *transierunt*

Razlikovanje između *prolaska kroz* tijelo i *prelaska preko* površine nije u našim tekstovima dosljedno provedeno niti pri odabiru prefiksa niti uporabom prijedloga. To je ono isto miješanje s kojim smo se susreli u opisu prijedloga *vb* i *na*, a posvjedočit će ga i ablativni prijedlozi *iz* i *sb*, kao i odgovarajući prefiksi.

Za prijedlog *NIZ* pronađen je samo jedan primjer,⁴⁷ dok su glagoli s tim prefiksom sasvim obični. U suvremenom je hrvatskom obrnuto!⁴⁸ Od istoga korijena postoji i prilog *nizu*.

(94) d(u)h' skotski *nishodit' nizu* BrVO 363c

(95) sašad'se *nis' kapetolê* ob[r]ête korabalь CBč 22a

O prilogu, prefiksu i prijedlogu *MIMO*, koji se također pojavljuje u akuzativnim prijedložnim izrazima, bilo je riječi na početku (v. odjeljak 1.). To je jedini ekskluzivni prijedlog u ovoj skupini. Kao što je poznato, u suvremenom se hrvatskom taj prijedlog koleba između akuzativne i genitivne rekcije.

5.2. Prijedlozi s akuzativom i genitivom

Već je prikazan akuzativ koji se povezuje s nekim drugim padežom (ili padežima): lokativom (odjeljak 3.2.); dativom i lokativom (odjeljak 3.3.);

⁴⁵ Po tome je sličan prijedlozima iz ove skupine *skvozê* i *črês*. Značenje sredstva prerasta i u značenje uzroka, koje je već jako udaljeno od konkretnoga, prostornoga značenja. To vrijedi i za prijedlog *skozê* (NAZOR 1963: 81).

⁴⁶ Ovo posljednje bit će prije tek ikavski odraz istoga prefiksa.

⁴⁷ Za razliku od HCS jezika, u suvremenom hrvatskom jeziku prijedlozi *niz* i *uz* česti su prijedlozi, dobro uklopljeni u sustav priložnih oznaka mjesta sa značenjem puta izraženih s pomoću akuzativa.

⁴⁸ Usp. i prijedlog *nîže* (odjeljak 7.1.2.).

instrumentalom (odjeljak 4.1.). Preostaje još da se opišu prijedlozi s akuzativom i genitivom. Smjena tih dvaju padeža: akuzativa (96) i genitiva (97) ne utječe na osnovno značenje prijedloga *POLI*: 'pokraj', osim što se u prvom slučaju upućuje na dinamično (ciljno) značenje, a genitiv, poput lokativa i instrumentala, dopušta oba: dinamično i statično.

(96) pogrebi ū *poli me* BrVO 384c

(97) *poli êsalb b(o)žihb nag' se* pogresti povelê BrLab 48a

6. PRIJEDLOZI S DATIVOM⁴⁹

Dva značenja koja su u nekim diobama svrstana zajedno, a u Mel'čukovoj su shemi navedena pod točkama 2) i 5), tipično se izriču pomoću ciljnoga akuzativa (Acc₁) i dativa, a »[r]azlika između akuzativa cilja i dativa pravca svodi se ... na to da je prvi oblik markiran određenošću u pogledu ishoda usmerenosti o kojoj je reč, a drugi, naprotiv, neodređenošću« (IVIĆ 1983: 210). Ta se razlika razabire iz usporedbe prijedložnih izraza *vb* + A i *kb* + D:

(98) približiše se *kb vsi v nûže* ta idêšeta MVat₄ 112b

6.1. Prijedlozi isključivo s dativom

Ogledat ćemo prvo priložne oznake mjesta s prijedlozima koji se povezuju samo s dativom. Među njima se ističe prvotni prijedlog *KB* (s inačicama, među kojima su nepostojano *a* i *h'* ispred glasa *k*). Kao i toliko puta do sada, svjedoci smo preklapanjima među prijedložnim izrazima. Tako se, primjerice, u našim tekstovima *kb* + D izmjenjuje s *na* + A (99) i *prêdb* + A (100). Prijedlogu *kb* značenjem je bliži ekskluzivni prijedlog *prêdb* nego inkluzivni *na*, koji – za razliku od ostalih dvaju – izvješćuje o dodiru OL i L. Mjesni dativ u HCS jeziku može stajati i samostalno,⁵⁰ kako to pokazuju dvije inačice primjera (102).

(99) pripade *k nogama* ego MHrv 56b # pade *na nozi* ego MNov 60c

(100) plač eugin pride *prida me* CFat 9v # *ka mne* CŽg 34r

(101) posla i an'na svezana *ka kaifê arhierêû* # MHrv 84d # *h' kaifê*
CPar 262r

⁴⁹ O prijedlozima s akuzativom, lokativom i dativom govori se u odjeljku 3.3.

⁵⁰ Tu još nema ograničenja na glagole s prefiksom *pri*, kao u suvremenom jeziku (IVIĆ 1983: 207).

(102) *doide prêžde rečenoj z(e)mli stanov' BrVO 156c # k' prêžde r(e)-čeni z(e)mli s'tanovъ BrN₂ 74c*

Oblik *protivu* katkada je utjelovljenje priloga (103), ali u većini je slučajeva to prijedlog. Istoga su postanja još tri prijedloga istoga korijena: *PROTIV* – druga inačica primjera (105) i primjeri (106) i (107). Kao paralela pojavljuje se i prijedlog *PRÊMO* (104), nastao iz priloga (103) i homoniman s njime.

(103) *vidiv' sat'nikъ ki protivu staše CPar 253r # prêmo MVat₄ 82a*

(104) *idita v' (vъ)sb êže estъ prêmo vama MNov 73a # protivu vama MVat₄ 71d*

(105) *îže bêše protivu oltaru BrVO 410a # protivъ oltaru BrVat₅ 220d*

(106) *pridoše proti gradu ponestrenu BrN₂ 475c*

(107) *ishodili bi suprotivu gredućumu BrVat₅ 208d*

Promotrimo li pažljivije sve ostvaraje prijedložnih izraza s dativom, zapazit ćemo da oni često gube značenje usmjerenosti, pa izvješćuju o položaju objekta lokalizacije s obzirom na lokalizator.

6.2. Prijedlozi s dativom i genitivom

Među mjesnim prijedlozima našla su se i dva spojiva s dativom i genitivom: *blizъ* i *blizu*. Ti oblici – sa zajedničkim korijenom *BLIZ* – mnogo su češće prilozi (108), a prvi je jedanput potvrđen i kao pridjev (RJEČNIK 2000: 194). Pojava genitiva uz prijedloge *blizъ* i *blizu* izraz je opće težnje prema uzmaku prijedložnoga dativa, zamjetne još više u suvremenom hrvatskom jeziku.⁵¹

(108) *sut' i množiša êže potrebna bez' grêhov' prêd'staviti blizъ BrVO 251d # blizu BrVat₅ 119a*

(109) *uzrêše ... muža ... blizъ korabla BrLab 10b # b'lizъ korablû BrN₂ 387b*

(110) *srêtu e bliz' rêki gavaona BrVO 318d # blizu rêki gavaona BrVb₁ 203a*

⁵¹ »Prema tome, dativ je padež koji u hrvatskome standardnome jeziku teži tomu da se oslobodi prijedloga, da postane antiprepozicional (suprotno od lokativa, koji je uvijek prepozicional)« (SILIĆ; PRANJKOVIĆ 2005: 221). Kao što vidimo, prijedložni se dativ pritom služi dvjema strategijama: on neke svoje prijedloge »prepušta« genitivu (109) i (110), a druge odbacuje (102). Iz spoja *vъ* + *blizъ* nastaje prijedlog koji pripada skupini drugotnih prijedloga s genitivnom rekcijom (7.1.2.):

(12*) *12 milъ v'blizъ mêsta idêže obitaše m(a)riê m(a)gd(a)lêna Civan 119r.*

7. PRIJEDLOZI S GENITIVOM

Prije prikaza prijedloga s genitivom, upućujem na odjeljke u kojima se oni pojavljuju i s kojim drugim padežom. Genitiv se, osim uz dativ: *blizb* + G/D, *blizu* + G/D (odjeljak 6.2.) može naći i uz akuzativ: *poli* + G/A (odjeljak 5.2.) – i to bi bilo uglavnom sve. O neobičnoj uporabi instrumentala uz prijedlog *posrêdê* – koji inače traži genitiv – govori se u odjeljku 4.2.

7.1. Prijedlozi isključivo s genitivom

Građom najbogatije poglavlje posvećeno je prijedlozima s genitivom i njihovu odnosu prema istozvučnim prefiksima i prilozima. Manju skupinu čini nekoliko prvotnih prijedloga (i prefiksâ) koji objekt lokalizacije promatraju s obzirom na početnu: *izb*, *otb*, *sb* i *u* ili završnu točku radnje: *do*, ili prenose samo značenje 'pokraj': *do* i *u*. Prijedlozi *otb* i *do* služe i imenovanju početne odnosno krajnje točke prostiranja. Od svih nabrojanih značenja dosad se nismo susreli samo s prvim – ishodišnim. To je zato što je upravo genitiv padež kojim se izriče ablativno značenje.⁵² U većoj je skupini niz složenih prijedloga, izvedenih iz padežnih izraza, s prvotnim prijedlozima ili bez njih. Po značenju ti su prijedlozi jako različiti, a zajedničku (genitivnu) rekciju duguju, dakako, imeničkom postanju.

7.1.1. Prvotni prijedlozi s genitivom

Ogledat ćemo prvo ablativne parnjake lokalnim i ciljnim prijedlozima s kojima ovi tvore više ili manje čvrste odnose.

Odabrani primjeri s prijedlogom/prefiksom *IZ* imaju dvostruku ulogu: prvo, pružaju uvid u izmjenjivanje s ostalim ablativnim prijedlozima/prefiksima⁵³ i drugo, predočuju raznolikost oblika na glasovnoj (i pismovnoj) razini.⁵⁴ Neke su potvrde toga prijedloga izjednačene s oblicima prijedloga

⁵² Poznato je da su se dva indoeuropska padeža: genitiv i ablativ u slavenskim jezicima oblikom stopila u jedan. Taj novi padež, nazvan genitiv, koji je u imenica muškoga roda *o*-osnova glasovno kontinuanta staroga ablativa, vrlo je bogat značenjima jer je u sebi udružio uloge obiju svojih sastavnica.

⁵³ Usp. i primjer (2) s prefiksom *vi*.

⁵⁴ Oni svjedoče ne samo o glasovnim promjenama koje su do njih dovele, nego i o različitim pisarskim rješenjima. Umjesto *z* pojavljuju se *s*, *š*, i *ž* kao rezultat različitih jednačenja, koja mogu djelovati i udruženo: po zvučnosti i po mjestu tvorbe. Spoj *š+č* pisan je kao *č*. Posljednji suglasnik katkada se i gubi (113). Prijedlog može biti i okrnjen (115), (116).

sb.⁵⁵

- (111) izidoše *is' stanovb* na branb BrVO 417a # *iz' stanov* BrVat₅ 223d
 (112) ežebo *iz' nee* porodit se s(ve)to est' BrVO 30d # *iz nee* BrVb₁ 21b
 (113) izvedošē i i *čisterni* BrVO 117c
 (114) *iz' črēva* prēžde đbnice rodih te BrVO 43d # *is črēva* BrVat₅ 25a #
i čreva BrPm 28b
 (115) više r(e)čene moći ... v zam'ši s *kapele* kralve BrN₂ 368b
 (116) ioakim že veli arhierēi z' *er(u)s(o)l(i)ma* pride BrVO 399a
 (117) sladkaē voda *isb kamene* tekući FgLab 1d
 (118) k(a)ko *iza s'na* vz'budiv'ši se r(e)če Clvan 118r
 (119) dai mi da ne izidu *iz' drēv'sihb* 18b # *ot drevb sih* CTK 87r
 (120) stav' *iz(i)de ot cr(b)kve* # *izide is crikve* CTK 85r

Pregled prefigiranih glagola s kojima se pojavljuje prijedlog *Sb* otkriva čestu sastavnicu njegova značenja: spuštanje s visine (121), (122), (126). S tim je prijedlogom povezan pojam površine, za razliku od prijedloga *iz* kojemu je – kao i prijedlozima *vb*, *skvozē* i *črēs* – lokalizator trodimenzinalan. Ipak, bliskost značenja i oblika dovodi katkada i do miješanja prijedloga *iz* i *sb* (126). Za prvi oblik ne možemo odlučiti koji prijedlog predstavlja, jer može stajati za oba: okrnjeni *iz* ili *sb* koji se po zvučnosti prilagodio sljedećemu zvonačniku. Takva se glasovna promjena (uz jednačenje po mjestu tvorbe) zbilja u primjeru (124). Prefiks *sb* poprima i oblik *sn*: (122), dok glas *ñ* u (123) i (124) nije dio prijedloga.⁵⁶

- (121) *nisbšbđb* že s *gori* FgEust 1d
 (122) *sn'mše* i s *drēva* MVat₄ 112d # z *drēva* MNov 112c
 (123) *svlēše š nego* rizi ego MNov 77b
 (124) riza ūže *svlĳkli bēhu ž' nego* BrVO 177c

Konačno, domeće mu se i hiperkorektni poluglas (117), koji se katkada odrazio kao nepostojeano *a* (118).

⁵⁵ Naša se dva prijedloga/prefiksa grafijski potpuno preklapaju. Ipak, normirani su u svojem etimološkom obliku – prvi bez poluglasa: *iz*, a drugi s poluglasom: *sb*. Takvu odluku posredno nameće sama HCS građa: naime, kako su pokazala istraživanja Milana Mihaljevića, valja razlikovati udvojene suglasnike koji su nastali »ulančavanjem i potpunom asimilacijom (rassuditi)« – a *raz* se vlada jednako kao *iz* – od onih koji su nastali »ispadanjem jerova«. U potonjih se, za razliku od prvih, *žž* »nikad ne mijenja u *žd*.« (MIHALJEVIĆ 2008: 43). Sve što je tu rečeno o prijedlogu *iz* vrijedi i za grafiju ostalih prijedloga/prefiksâ bez završnoga poluglasa.

⁵⁶ Usp. prijedlog *vb*.

(125)⁵⁷ *sa svêtilniki* BrVO 348ab # *sb s(vê)tilniki* BrN₂ 259a

(126) *srête č(lovê)ka iže z visoka palb b(ê)še* BrN₂ 465b # *s' visoka*
BrLab 102c # *iz visoka* BrVat₁₉ 332d

Hrvatskokockvenoslavenski prijedlog *OTB* izriče odvajanje od lokalizatora – konkretnoga ili apstraktnoga – pri čemu ishodište može biti i unutar njega, kao u (127). Značenje je često figurativno: (132). Poznato je da je taj prijedlog razvio dalje mnoga značenja koja se više nikako ne povezuju s prostornim. U vezi s grafijom važno je upozoriti na oblik *od* u tekstovima koji su pretrpjeli jači utjecaj narodnoga govora. To vrijedi i za prefiks.

(127) *žena etera ot naroda* reče emu MVat₄ 45a

(128) *otbignet' ot mēsta sego pristuplenie dēmun'sko* Rit Ac 11r # *odbi-gnet od mesta sego* RitSegn 24v

(129) *o'ide od nih'* ČŽg 102v

(130) *izide êkov' ot lica o(t's)ca* svojega pride isav' *ot lova* BrVO 166a

Osnovno značenje odvajanja bolje je sačuvano u prefiksu (132), nego u prijedlogu *U* (131). Njegovu ulogu preuzima prijedlog *od* (132). Prijedlog *u* znači i 'pokraj' (133). Dodir može biti tako snažno doživljen da 'bivanje *uz* ljude' preraste u 'boravak *među* ljudima', koje se već shvaća i kao komitativno, kao u primjeru (134).⁵⁸

(131) *obrela esi m(i)l(o)st' u b(og)a* BrN₂ 358b

(132) *kako ubêžim' od gredučee muki* CAc 16a

(133) *pagreboše ū u muža ee* BrVO 262a

(134) *po v'se dni u vas' s'jah'* CPar 241r # *sêdêh' vb vas'* MVat₄ 75a

Imenica uz prijedlog *DO* ocrtava krajnju točku dosega neke radnje. Prefiks se katkada podudara s prijedlogom (135). Još je važnije istaknuti da uz prefiks *do* prijedlog može i izostati (136). Glagoli s tim prefiksom povezuju se s prijedlozima koji na različit način modificiraju osnovno značenje rečenice. Tako je, primjerice, uz prijedlog *vb* (141) granica lokalizatora probijena, dok prijedlozi *kb* (140) i *prêdb* (139) priložnim oznakama mjesta nameću svoje značenje blizine.⁵⁹ A što je s prijedlogom *do*? On stoji između tih dviju krajnosti, jer izvješćuje o dosizanju granice lokalizatora, ali ne i o njezinu prelasku. U prilog takvu gledanju ide zapažanje da se u suvremenom

⁵⁷ Riječ je o instrumentalu, ali za našu je temu to nevažno.

⁵⁸ O izricanju značenja 'među' s pomoću *vb* + A/L v. (8*), (73) i (74).

⁵⁹ Usp. *kb* ~ *na* u (99).

hrvatskom jeziku u razgovornom diskursu prijedlog *do* približio prijedlogu *u* (= HCS *vb*) (ŠARIĆ 2007: 261). Prijedložni izraz *do* + G alternira i s *na* + A (138).⁶⁰

- (135) *doidoše do mēsta pred'roma* COxf 17c
 (136) *egdaže doidunt' mēsta* BrLab 159a
 (137) *proide ot konca do konca z(e)mle* BrVO 407d
 (138) *pokloniše se emu do z(e)mle* BrVO 324b # *na zemlū* BrVat₅ 160c
 (139) *prēd' apus'tolski prēstoľ doiti* BrVat₆ 187d
 (140) *k n(e)b(e)skoī visini doide* BrN₂ 495c
 (141) *došľ b(ê)še v' aerľ* BrVat₆ 188d

7.1.2. Izvedeni prijedlozi s genitivom

Prijedlozima ove skupine obično se dobro razabire korijen iz kojega su izvedeni ili oni sami ili, češće, prilozi sa sekundarnom prijedložnom ulogom. Katkada se pojavljuju u više oblika koji se podudaraju u značenju prostornoga odnosa između OL i L. Različita je samo vrsta kretanja (koje uključuju i mirovanje: ne-kretanje).

Dinamično i statično značenje priloga i prijedloga s korijenom *VBN*⁶¹ prenosi se akuzativnim (143), (146), odnosno lokativnim (142) oblikom samoga priloga/prijedloga. Za našu je temu najznačajnije naglasiti da se i tu razlikuju statični i dinamični pogled na događaj (148) uz glagole »smještavanja«. Kako se vidi, i prilozi i prijedlozi katkada se dodaje čestica *ka* ili *udu*. Prijedlog se može tvoriti i uz pomoć prijedloga *iz* (150), što je u (152) dalo krnji oblik *zvan*. I sam prijedlog *iz* alternira s prijedlogom *vbñ*, a ista je obavijest oblikovana i kao izravni objekt u akuzativu (147).⁶²

- (142) *mariê stoêše u groba vbñê plačući* MVat₄ 115a # *vanê* MNov 114d
 (143) *videcei me van' bežaše ot menê* PsLob 18r # *v'nb* PsPar 20v
 (144) *ta van'ka izvřžen' bud(e)ť* BrLab 167a
 (145) *vidêh' ... knigi napisani vnutrđudu i vbñêudu* BrVO 268a
 (146) *izved'še že i vbñ' grada* FgGrš 3r
 (147) *izašadšu emu van' vrat' MRoč 64c # vbñ' vrat' BrVb₄ 7a # iz vrat' MNov 76c # iz's'dšu že emu dvar' MVat₄ 75b*

⁶⁰ Tu je – kao i drugdje – moguć i utjecaj izvornika: u latinskoj i grčkoj paraleli su prijedlozi *in* i *ἐπί* s akuzativom.

⁶¹ Oblici su mu: *vbñ-*, *vbñ-*, *v'n-*, *van-*, *vn-*.

⁶² To je sredstvo kojim se mogu zamijeniti mnogi sintaktički obrati; usp. VINCE 2008.

- (148) ih'že t(ê)lesa ... pogreboše *vanê vratъ* BrN₂ 427a # *vanъ vratъ* BrLab 58a
 (149) vzdeta *vn(ê)ududu* (!) *nebese* CGrš 11v
 (150) кь eteroi opatii *iz 'vanъ otačas 'tva svoego* poide BrN₂ 388a
 (151) *vanka puta* nevolni kada bl(agoslo)va prose BrAc 246b
 (152) vs(a)кь grêh' ... *zvan' tela* RitAc 8v

Prilozi/prijedlozi čitave jedne skupine kriju unutar sebe korijen *NUTR*.⁶³ Neki sprijeda nose prijedlog *въ* ili *iz* (s česticom *udu* ili bez nje). Razlikuju se i grafijom.⁶⁴ Katkada se u istom kontekstu susrećemo s akuzativnim i lokativnim oblikom (157), koji su se, međutim, već okamenili i ne služe razlikovanju statično ~ dinamično.

- (153) paki bêhu uč(e)nici ego *vnutru* MVat₄ 171d
 (154) aspalitom' pomažeši *vnutr'udu* i *въnêudu* MVat₄ 100b # *vnutrêudu* i *vaniudu* MNov 100c # *znutarъudu* i *vanêudu* MROč 84d
 (155) vsa sl(a)va deč(e)ri *iznutarъudu* PsLob 29v
 (156) dvor' sući *vnutrъudu* cr(ъ)kve iznesi *въnêudu* BrVO 272b
 (157) *vnutrê* bo *grada* ... edina cr(ъ)k(ъ)v(ъ) ... s'zdana pristoit' BrPm 219c # *vnutri* že *grada* BrBar 348d # *vnutr'* bo *grada* BrN₂ 428b
 (158) ishoêše *iznutrudu* nebes duh aromati blagouhaniê CGrš 10r

S pridjevom *dalekъ* (korijen: *DALEK*) srodni su prilozni u istom prijevornom stupnju, ali različite boje: *daleče* (159) i *daleko* (160) te još jedan iz istoga korijena: *dalečъ* (161). Od njih su nastali i prijedlozi (162) i (163) te dva prijedloga suprotnoga značenja dobivena uz pomoć čestice *ne* (164).

- (159) *daleče* da otidut' sêti i noćni prizraci BrVb₁ 1d
 (160) staše *daleko* MVat₄ 47c
 (161) *dalečъ* pobêgoše BrVat₅ 18b
 (162) s(love)sa sm(ê)renaê *daleče* bêahu *êv 's 'tvenago bož(ъ)stva* PsFr 21a
 (163) stoeću *daleko sestri* ego BrVO 183d
 (164) egda ûže *nedalečъ* biše *domu* BrVO 152c # *nedaleče domu* BrBar 161b

Imenica *KOLO*, združena s prijedlogom *o* u prijedložne izraze, izvorište

⁶³ Odabran je taj oblik, a ne **utr* (koji s prijedlogom **vъn* tvori cjelinu), jer je *n* potvrđeno ne samo uz taj prijedlog, nego i u okolini u kojoj ga izvorno nije bilo - iza prijedloga *iz*: *iznutrudu* (158) i krnje: *znutarъudu* (154).

⁶⁴ Nju ilustriraju prilozni, koji su češći, pa time i bogatiji oblicima.

je priloga *okolo* (165) i prijedloga *okolo* i *okolu* (166).⁶⁵

(165) *okolo* nečistivi hodet' CPar 15v

(166) i abie stovoreno b(i)si more vse *okolo plavi* tamno BrN₂ 451d #
okolu plavi BrLab 87b

U obliku i značenju imenice *vskrai* i *vkrai* – 'skut' (RJEČNIK 2000: 29) prepoznajemo korijen *KRAI*. Prijedlog sa značenjem 'pokraj' potvrđen je istim dvama oblicima kao i imenica, ali i oblicima *vkrainê*, *vskrainê*. Kao varijantu čitamo: *vstranu* (167).

(167) položite i v'*skrai kivota* MRoč 91b # v'*krai kivota* MNov 105b #
vstranu kivota MVat₄ 106d

(168) êko pês'k' iže est' *vskrainê mora* MVat₄ 102c # *vkrainê mora* MRoč
87d # v'*skrai mora* MNov 102a

Sljedeći je prijedlog *KROME*⁶⁶ (170), nastao od priloga (169), potvrđen u obliku koji odaje lokativno porijeklo. Njegovo značenje 'izvan' potkrepljuje pridjev istoga postanja (171).

(169) isusu zapovêdê otlučiti se *kromê* FgNic 1c

(170) *kromê z(eml)e svoee* biv'se i v'*êzicêh* 'ras'sêeni PsFr 41b

(171) s(i)novê c(êsa)rstviê iz'gnani budut' v' tmu *kromêšnuû* MVat₄ 27b

Prilog nastao od prijedloga *o* i akuzativa imenice s korijenom *KRBST*⁶⁷ rabi se i kao prijedlog. S tim dvjema ulogama – priložnom i prijedložnom – susrećemo se i kao s inačicama (173).

(172) oblakъ *okolu prêstola* bêlъ BrVat₅ 126d # *okrbst' prêstola* BrVO
267d

(173) v'*srêdê prest(o)la* i *oh(rb)stb prest(o)la* BrN₂ 134b # *posrêdê*
prêstola i *okrbst'* BrVO 267d

Prijedlog s genitivom *izmeždû*, koji upućuje na izdvajanje iz skupine, tvori se uz pomoć prijedloga *iz* i prijedloga *MEŽDÛ* (odjeljak 4.1.), za koji je pak vidljivo da je tvorbeno vezan uz imenicu *mežda* (njezin je akuzativ).

(174) b(la)ž(e)n(a)go lodovika ... lûbvoû svršenoû goruča obrana *iz 'meû*
mnozêhъ izvede BrN₂ 380b

Prilog (175) i prijedlog (176) *NIŽE* po obliku je komparativ. Ako mu

⁶⁵ Usp. i skraćeni oblik *okol'*:

(13*) poš'li ogan' *okol' grada sego* CBč 40v.

⁶⁶ Prostorno značenje toga prijedloga tako je rijetko potvrđeno da ostale oblike: *krome*, *kromi*, pa i *kromъ* nalazimo mahom u apstraktnijim značenjima koja su se iz njega razvila.

⁶⁷ Na mjestu *k* dolazi i *h*.

izlučimo sufiks, dobit ćemo korijen *niz*, kao u prijedlogu *niz* (odjeljak 5.1.).

(175) izbi vsa otročeta ... ot dvoû lētu i niže MVat₄ 13a

(176) ako bi se ne znaûće sašli niže *sih' stop'* CPet 140r

Prilog (177) i prijedlog (178) *PACĚ*⁶⁸ mogu imati i hiperkorektni oblik *p̃čē* (177). S tim se prijedlogom u prostornom značenju nadmeće prijedlog s istim padežom: *prêviše* te jedan s instrumentalom: *nadb* (odjeljak 4.1.).

(177) slast'nêe ubo *p̃čē* v nemočeh' moih' pohvalû se BrVO 139c

(178) ṽzdvignet se *nadb vse hl'mi* BrVO 17d # *pače hlmoṽ* BrVat₅ 4b
previše vsih̃ hl'm̃ BrN₂ 5a

Slijedi prijedlog koji se pojavljuje u oblicima: *prêk̃b*, *prêki* i *prêko* (s različitim odrazima jata)⁶⁹ koji dijele isti korijen: *PRĚK*. Uz prilog *prêk̃b* (179) pojavljuje se oblik koji je već prešao put od priloga do prefiksa (180). U svim tim oblicima i značenju još se osjeća veza s prefiksom *prê*.

(179) b(ož)e iže *prêvel' esi o(t̃)ce n(a)še črês' more čr'mnoe i prêk'*
prêvel' e esi po vodê mnozê MVat₄ 269d

(180) da *prêk' hodeče* tvorite *p̃lku g(ospodn)û* BrVO 313b

(181) otstupi *prêk̃b êrdana* BrVO 205a # *prêko êrdana* BrVat₅ 95d

(182) stoeći u s(ve)te m(a)rie *prêki tiveri* MVat₄ 40a # *prêk̃b tiberi* MNov 41d

(183) *povelê ... vzeti* agapita i *prik̃b mora nes'ti* CLab 17d # *čres* CTK 86r

(184) izide i(su)s̃b ... *prêko potoka cedron'skoga* CPar 260v # *na oñ pol̃b* potoka kedar'skoga MHrv 84b

Usporedo s prijedlogom *vslêdb*, nastalim od prijedloga *ṽb* i akuzativa imenice *SLĚDB*, stoji i prvotni prijedlog *za* (66), (185):

(185) izliê zmii iz ust̃b svojih̃ *vslêdb ženi* vodu BrVat₅ 130b # *za ženoũ* BrN₂ 137c

Nekoliko prijedloga izvedenih iz prvotnih prijedloga *ṽb*, *ot̃b*, *po* i imenice *SRĚDA* potvrđeno je u različitim prijedložnim izrazima,⁷⁰ s ciljnim, lokalnim i ablativnim značenjem. Osim toga, prijedlog *ot̃b* povezuje se s oblikom *posrêdê* u novi prijedlog: *otposrêdê*. Statičnim prijedlozima *vsrêdi* (186) i *pos'rêde* (187) odgovaraju ablativni *otsrêdi* (188), (190) i *otposrêdê* (189). Budući da *srêda* ne znači samo središnju točku, nego i crtu razdvajanja, nije čudo da će prijedlog *posrêdê* u primjeru s dvostrukim lokalizatorom

⁶⁸ S korijenom kao u HCS prilogu *paki* i pridjevu *opak̃b*.

⁶⁹ Usp. ČŽg *prek̃b vodi* i BrPm 272c *priko tiveri*.

⁷⁰ Usp. i primjer (80).

(191) nastupiti u ulozi u kojoj smo već vidjeli prijedlog *meždû* u primjerima (68)–(72). Kao inačica prijedloga *posrêdê* u tom je primjeru sačuvan i obamrlji besprijedložni lokativ *srêdê*.

(186) eda obitaete vi s(a)mi *vsrêdi z(e)mle* BrBar 80d

(187) stavši b(1a)ž(e)na ag'na *pos'rede p'lamene* BrN₂ 39b

(188) izb(a)vi ni *otsrêdi peći* i *goruča plamene* i *otsrêdi ognâ* izbavi ni BrVO 442b

(189) i nizlêze sedrakъ misakъ i avdenago *otposrêdê ognâ* BrVO 442c

(190) otlučetъ zalie *otsrêdi pr(a)v(b)dnihъ* BrN₂ 351a

(191) *posrêdê gor'* proidut' vodi ... *s'rêdê že sih'* vodi kr'čeniê PsFr 88b

Drugotni prijedlozi – inačice retka iz *Prve knjige o Makabejcima* – istoga su korijena kao i imenica *STRANA*; usp. i (167).

(192) *postavi pêš'ce pljka s'strani rêki* BrVO 420c # *s'tranъ potoka* BrVat₅ 225c

Komparativni oblik *VIŠE* može biti prilog (193) ili prijedlog s genitivom (ostali primjeri). Kao njegove inačice zabilježena su dva izraza: prijedlog istoga korijena i s istim padežom, s prefiksom *prê* (194), a u (53) *nadъ* + A/I. Lokalno i ciljno značenje oblikom se ne razlikuju, a ablativno se postiže združivanjem s prijedlogom *sъ*.

(193) *druže posedi više* MVat₄ 147b

(194) *vode ke više n(e)b(e)sъ* sutъ hv(a)lite ime g(ospod)ne CPar 124v # *prêviše n(e)b(e)sъ* PsLob 91v

(195) *s'više n(e)b(e)skihъ darovъ* dana BrN₂ 367b

Nema sumnje da su svi prilozii, nastali od padežnih i prijedložnih izraza: *vrъh'*, *vrhu*, *navrъh'*, *navrъhu*, *svrh'*, *svrъhu* srodni međusobno i s imenicom *VRЪHЪ*. Popis primjera s prijedlozima otvara jedan primjer s prilogom, a u toj se ulozi pojavljuje i oblik *svr'hu* u prvoj inačici primjera (1). Prema *na* i *nadъ* stoje isti oblici, što znači da se prijedlozi koji u korijenu nose *vrъh* rabe i u inkluzivnom i u ekskluzivnom značenju.

(196) *plodъ ego svr'ha* i koreniê ispodii⁷¹ BrVO 447d

(197) bezakoniê moê ... êko brême teško otegotêše *na mnê* PsPar 25r # *vrh'mene* CPar 36r

(198) *vzložiše solomuna vr'hu mъzga* BrVO 322a # *na maz'ga* BrN₂ 176b

⁷¹ Oblik *ispodi* – ili njemu sličan – nije potvrđen kao prijedlog.

- (199) nêstь č(lovê)къ vrhъ z(e)mle BrVat₅ 233c # vr'hu z(e)mle BrVO 437d # svrhu z(e)mle BrN₂ 252d
 (200) ođždit' na grêšniki seti PsLob 6r # svrh' grêšnikov' CPar 15r
 (201) vîstinu kovčeg' nošaše se svr'hu vod' BrVO 135a
 (202) veli g(ospod)ь i c(êsar)ь veli nada vsemi b(og)i PsLob 63r # vrhu v'sêh' bogov' CPar 83v

Zajedno s imenicom ZADB (203) te prilozima s istim korijenom: (208), (204), (205) i (206) i prijedlogom: (207), navodim i prilog suprotna značenja: (58) i (205). On je srodan s prijedlogom PRÊDB (59)–(63), koji i sam može biti prilog (58).

- (203) povr'gaľ esî na zad' tvoi vse grêhi moe CPar 126v
 (204) stav že ... rukama nazadъ svezanъ BrVat₆ 198b
 (205) okръst' životna 3 pľna očesъ sprêdъ i sьzad' BrVO 267d # sazadъ Vat₅ 127a # zadъ BrVb₁ 176b
 (206) rukami nasъzadъ svezavъ BrVb₄ 79b
 (207) poide sazadъ ihъ ... i sta sazadъ ihъ BrVO 197a
 (208) osip' grediše zada COxf 29d.

Paralelni primjeri potkrepljuju rijetko mjesno značenje prijedloga RAZVÊ:

- (209) aće li v têlê ne vêdê aće li razvê têla ne vêdê MVat₄ 22c # vanê têla MNov 24b # vanъ têla MROč 17c

Poznato je da jezici raspoložu različitim sredstvima – leksičkima, morfološkim i sintaktičkim – kojima izriču prostorne odnose. U ovom je radu pozornost bila usmjerena samo na prijedložne izraze u kojima nastupaju »pravi« prijedlozi – prijedlozi u užem smislu – i oni izvedeni, složeni. Potpun pregled svih prostornih značenja dobiva se kada se uzmu u obzir i »prijedložni sklopovi (izrazi, konstrukcije, fraze i sl.)«⁷² (PRANJKOVIĆ 1993: 22).

LITERATURA

- BABIĆ, S. 1993. Prijedlog *kroz* u sustavu nekih mjesnih značenja. *Filologija* 20-21: 23-30.
 BIBLIJA. 1980. *Biblija: Stari i Novi zavjet*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
 BRABEC, I.; M. HRASTE; S. ŽIVKOVIĆ. 1952. *Gramatika hrvatskosrpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

⁷² Prijedložni sklopovi mogu i alternirati s pravim prijedlozima, kao u u primjeru (184): *na onъ polъ* prema *prêko*.

- DAMJANOVIĆ, S. 2003. *Staroslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- FLORSCHÜTZ, J. 1940. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za srednje i slične škole*. Zagreb: Naklada školskih knjiga i tiskanica Banovine Hrvatske.
- GADŽIJEVA, S. 2007. *Morfonologija prezentske paradigme u hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- GRABAR, B.; A. NAZOR; M. PANTELIĆ. 1973. *Hrvatskoglagoljski misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića: transkripcija i komentar*. Zagreb-Ljubljana-Graz: Staroslavenski institut »Svetozar Ritig«, Mladinska knjiga i Akademische Druck- und Verlagsanstalt.
- IVIĆ, M. 1951-52. O predlogu *po* u srpskohrvatskom jeziku. *Južnoslovenski filolog* 19/1-4: 173-212.
- IVIĆ, M. 1983. *Lingvistički ogledi*. Beograd: Prosveta.
- JANDA, L. 1996. Figure, Ground and Animacy in Slavic Declension. *Slavic and East European Journal* 40/2: 325-355.
- JERUZALEMSKA BIBLIJA. 1994. *Jeruzalemska Biblija: Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz »La Bible de Jérusalem«*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- JURČEVIĆ, I. 1990. *Problem funkcije determiniranih i indeterminiranih glagola kretanja u staroslavenskom i crkvenoslavenskom jeziku hrvatske redakcije*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- KATIČIĆ, R. 1986. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku*. Zagreb: JAZU i Globus.
- KLENOVAR, M. 1990. Morfološka funkcija prefiksa *въз-/въс-* u hrvatskoj redakciji crkvenoslavenskoga jezika. *Suvremena lingvistika* 29-30: 41-49.
- KUŠTOVIĆ, T. 2004. Prilozi u Istarskom razvodu. M.-A. Dürriegl, M. Mihaljević, F. Velčić (ur.). *Glagoljica i hrvatski glagolizam: Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice Staroslavenske akademije i 50. obljetnice Staroslavenskog instituta*. Zagreb-Krk: Staroslavenski institut i Krčka biskupija, 617-624.
- MARETIĆ, T. 1885. *Lekcionarij Bernardina Splječanina po prvom izdanju od god. 1495*. Djela JAZU, knj. 5. Zagreb: JAZU.
- MEL'ČUK, I. 1986. Toward a Definition of Case. R. D. Brecht, C. V. Chvany (eds.). *Case in Slavic*. Columbus, Ohio: Slavica Publishers, 35-85.
- MIHALJEVIĆ, M. 1991. *Generativna fonologija hrvatske redakcije crkvenoslavenskog jezika*. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za opću lingvistiku i orijentalne studije.
- MIHALJEVIĆ, M. 2008. Udvojeni suglasnici (geminate) u hrvatskoglagoljskim tekstovima. M. Samardžija (ur.). *Vidjeti Ohrid: Да го видуме Охрид: Referati hrvatskih sudionika i sudionika za XIV. Međunarodni slavistički kongres*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo i Hrvatska sveučilišna naklada, 43-64.

- NAZOR, A. 1963. Jezični kriteriji pri određivanju donje granice crkvenoslavenskog jezika u hrvatskoglagoljskim tekstovima. *Slovo 13*: 68-86.
- NOVUM TESTAMENTUM. 1964. *Novum Testamentum graecae et latinae*. Romae: Sumptibus Pontificii Instituti Biblici.
- PRANJKOVIĆ, I. 1993. *Hrvatska skladnja*. Zagreb: Sveučilišna naklada.
- REŠETAR, M. 1898. Primorski lekcioniari XV. vijeka. *Rad JAZU 136*: 97-199.
- REŽIĆ, K. 1981. Problemi normalizacije hrvatskokrkvenoslavenskih složenica s početnim *bez-*, *vz-*, *iz-*, *niz-* i *raz-*. *Slovo 31*: 51-57.
- RJEČNIK. 2000. *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije, I. svezak*. Zagreb: Staroslavenski institut.
- SILIĆ, J.; I. PRANJKOVIĆ. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i višoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- SIMEON, R. 1969. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, II*. Zagreb: Matica hrvatska.
- SVETO PISMO. 1942. *Sveto pismo staroga i novoga zavjeta, I.-III*. Sarajevo: Akademija Regina apostolorum.
- ŠARIĆ, Lj. 2007. Konstrukcije za izražavanje prostornih odnosa u hrvatskom jeziku. B. Kuna (ur.). *Sintaktičke kategorije: Zbornik radova znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem Hrvatski sintaktički dani – Osijek 2006*. Osijek-Zagreb: Filozofski fakultet i Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 253-270.
- TOPOLIŃSKA, Z. 1996. Anthropocentric Language Theory as Organizing Principle of the Slavic Case System. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego = Bulletin de la Societe Polonaise de Linguistique LII*: 57-72.
- VEČERKA, R. 1993. *Altkirchenslavische (Altbulgarische) Syntax. II. Die innere Satzstruktur*. Freiburg i. Br.: U. W. Weiher.
- VINCE, J. 2002. Zakonitosti uporabe distributivne jednine i dvojine. *Riječki filološki dani: Zbornik radova 4*. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 541-545.
- VINCE, J. 2008. Izravni objekt i njegove inačice u hrvatskome crkvenoslavensko-me jeziku. *Slovo 58*: 63-86.
- VINCE MARINAC, J. 2000. Sklonost lokativnomu izričaju u neobosobljenih imenica. *Riječki filološki dani: Zbornik radova 3*. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 487-494.
- ГАДЖИЕВА, С. 2006. Омонимия абстрактных морфологических глаголов (старославянский и хорватско-церковнославянский материал). *Slovo 54-55*: 127-170.
- ГЕРОДЕС, С. 1963. Старославянские предлоги. II. Курз (ред.). *Исследования по синтаксису старославянского языка*. Прага: Издательство Чехословацкой академии наук, 313-369.
- СКУПСКИЙ, Б. П. 1967. *Старославянский язык, II*. Махачкала: Дагестанское учебно-педагогическое издательство.

- ХАБУРГАЕВ, Г. А. 1974. *Старославянский язык*. Москва: Просвещение.
ЯКОБСОН, Р. О. 1958. Морфологические наблюдения над славянским склонением. *American Contributions to the Fourth International Congress of Slavists*. The Hague: Mouton, 137-183.

Summary

SPATIAL PREPOSITIONAL PHRASES IN CROATIAN CHURCH SLAVONIC

In this paper the prepositional phrases with spacial meanings in Croatian Church Slavonic are discussed. They are divided according to the type of movement and spatial relations presented. The first component of the meaning – movement – is typically expressed by case, and the second – localization (spatial relation) – by preposition. The author first discusses static and dynamic use of prepositions governing Locative and Accusative and then the inclusive and exclusive prepositional phrases with Locative and Instrumental respectively. Two chapters are dedicated to non-directional Accusative and directional Dative. The most common case in spatial prepositional phrases is Genitive. It is compatible with prepositions of various origins and meanings. The aim of the paper is not only to present various constructions with the same or similar meanings but also to point to relations between prepositions, prefixes, adverbs and nouns.

Key words: Croatian Church Slavonic, cases, spatial prepositions, types of movement, spatial relations

Prikazani rezultati proizašli su iz znanstvenoga projekta »Gramatika hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika«, provođenoga uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.

Izvorni znanstveni članak

Autor: Jasna Vince

Staroslavenski institut

Demetrova 11

HR-10000 Zagreb

Primljen: 10. IX. 2010.

Prihvaćen: 10. XII. 2010.